

Hoffelijkheid of Herrie

Emotie in het veranderende politieke klimaat van begin twintigste eeuw.

A. Houben BA, LLB.

0709794

MA Political Culture and National Identities

Masterthesis

Prof. Dr. H. te Velde

Dr. D. E. J. Smit

24 juli 2015

Inhoudsopgave

	Bladzijde
Inleiding	2
Hoofdstuk 1: Historische context	7
Institutionele veranderingen	7
Culturele veranderingen	10
Hoofdstuk 2: Nacht van Staal	12
Handelingen	13
Kranten	15
Deelconclusie	23
Hoofdstuk 3: Obstructie van Schaper	25
Handelingen	26
Kranten	30
Deelconclusie	40
Hoofdstuk 4: Nierstrasz-incident	42
Handelingen	43
Kranten	48
Deelconclusie	57
Hoofdstuk 5: Vergissing van Troelstra	58
Handelingen	59
Kranten	61
Deelconclusie	69
Conclusie	71
Literatuur en bronnen	74

Inleiding

‘De wetenschappelijke belangstelling voor het verschijnsel emotie neemt toe’, dat schreef Remieg Aerts in het *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* van 2003.¹ Dit gehele jaarboek gaat over emotie in de politiek en belicht verschillende aspecten hiervan.² Het artikel van Aerts gaat over de ontwikkeling van emotie in de politiek in de late negentiende eeuw en begin twintigste eeuw. Volgens Aerts is de kloof tussen emotie en politiek niet zo groot. Ze zouden zelfs in nauwe verbinding met elkaar staan. De zaken in de politiek worden immers vaak beïnvloed door emotie. Ook heeft emotie invloed op het stemgedrag van de meeste burgers. Ze kiezen vaak voor een partij die goed voelt of waarvan de partijleider betrouwbaar lijkt, maar kiezen niet op basis van kennis of een partijprogramma.³ Hierdoor wordt de maatschappelijke emotie onderdeel van de politiek. Aan de andere kant is juist de politiek een plaats waar de maatschappelijke emotie weggelaten moet worden. Het parlement is gemaakt om zakelijke beslissingen te nemen en daarin heeft emotie geen plaats.⁴ Erie Tanja heeft een boek geschreven over de parlementaire cultuur in de Tweede Kamer genaamd *Goede politiek*.⁵ Dit boek gaat over de gedragsnormen in de Tweede Kamer in de negentiende en twintigste eeuw en hierin komt ook emotie aan bod. Het tonen van emotie is volgens Tanja iets abnormaals in de normaal zo zakelijke Tweede Kamer. Toch zal geen enkele politicus ontkennen dat gedrevenheid en emotie een rol spelen in de politieke arena.⁶

In dit onderzoek zal worden gekeken naar verschillende incidenten in de Tweede Kamer, waarbij er sprake was van emotionele uitbarstingen, om de reacties op deze incidenten te kunnen analyseren en te onderzoeken hoe er werd gereageerd op deze uitbarstingen in het veranderende politieke klimaat van begin twintigste eeuw. Onder anderen W.J. van Welderen Rengers en P.J. Oud beschreven de parlementaire geschiedenis tussen 1848 en 1940 kroniekachtig.⁷ Hierin komen verschillende incidenten naar voren. De vier incidenten, die in dit onderzoek bekeken worden, vonden plaats in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw. Tijdens deze twee decennia veranderde er veel in het politieke klimaat, zo kwamen er nieuwe maatschappelijke kwesties bovendrijven en ontstonden er politieke partijen. Door

¹ R. Aerts, ‘Emotie in de politiek. Over politieke stijlen in Nederland sinds 1848’ in: C.C. van Baalen e.a. (red.), *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2003. Emotie in de politiek*. (Den Haag 2003)12-24.

² C.C. van Baalen e.a. (red.), *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2003. Emotie in de politiek*. (Den Haag 2003).

³ Aerts, ‘Emotie in de politiek’, 12-13.

⁴ Aerts, ‘Emotie in de politiek’, 13.

⁵ E. Tanja, *Goede Politiek. De parlementaire cultuur van de Tweede Kamer, 1886-1940* (Amsterdam 2010).

⁶ Aerts, ‘Emotie in de politiek’, 13.

⁷ W.J. van Welderen Rengers, *Schets eener parlementaire geschiedenis van Nederland, deel 3* (Den Haag 1950). en P.J. Oud, *Het jongste verleden, parlementaire geschiedenis van Nederland* (Assen 1968).

deze veranderingen in het klimaat ontstonden er ook veranderingen in de manier van handelen binnen dit klimaat. Dit kwam deels door de nieuwe deelnemers aan het politieke spel, zoals de socialisten. De vier incidenten, de Nacht van Staal, de Obstructie van Schaper, het Nierstrasz-incident en de Vergissing van Troelstra, zijn gekozen omdat ze binnen een kort tijdsbestek plaatsvonden. Hiernaast zijn deze incidenten het meest bekend in deze periode van verandering. Deze vier incidenten werden ook besproken in de kronieken van Van Welderen Rengers en Oud.

Het eerste incident is de Nacht van Staal. Tijdens de nacht van 21 december 1906 besprak de Kamer de begroting van het ministerie van Oorlog. Er was een discussie over het blijvende deel van het leger, hierbij ontstond rumoer rondom de ministerstafel.⁸ Het tweede gekozen incident is de Obstructie van Schaper in maart van 1910. In deze periode gebruikten Kamerleden obstructie in toenemende mate als pressiemiddel. Op 15 maart 1910 sloot de voorzitter de vergadering over de sociale verzekeringen voordat de linkse oppositie had gesproken, dit door hun eigen onoplettendheid. Maar de voorzitter wilde deze vergadering de volgende dag niet heropenen. Schaper besloot daarop in de volgende vergaderingen telkens om een hoofdelijke stemming te vragen om de beraadslaging te traineren. Het derde incident is misschien wel het meest emotioneel, namelijk het Nierstrasz-incident. Tijdens een vergadering van 16 november 1916 over het presentiegeld voor Kamerleden sprak B. Nierstrasz een aantal kwetsende woorden, waarop de rest van de Kamerleden zeer boos reageerde. Zo klom P.J. Troelstra zelfs op zijn bank om naar Nierstrasz te schreeuwen. Als laatste kijkt het onderzoek naar de Vergissing van Troelstra, dit is waarschijnlijk het bekendste incident. Troelstra riep op 12 november 1918 de socialistische revolutie uit. Hij dacht dat de bevolking dit wilde, maar kwam er snel achter dat dit niet het geval was. Ook de Kamerleden konden zijn revolutiepoging niet waarderen en reageerden geagiteerd. Zijn revolutiepoging was mislukt.

In de Tweede Kamer werd er op verschillende manieren gebruik gemaakt van emotie. Zo kon een toespraak een emotionele boodschap hebben maar rustig worden uitgesproken. Maar het kon ook een zakelijke boodschap zijn die met veel emotie werd gebracht. Ook waren er emotionele reacties op een toespraak, zowel op zakelijke als emotionele. Deze emotie was vaak uitgelokt door de rede van een ander Kamerlid. Hiernaast maakte men een onderscheid tussen spontane emotie en van te voren bedachte emotie.

⁸ Het deel van het leger dat in de winter blijft bestaan.

In dit onderzoek zullen de vier incidenten zelf niet centraal staan, maar zullen de eerste reacties op deze incidenten worden onderzocht. Aan de hand hiervan zal duidelijk worden wat de reactie op emotie in de Kamer was in het veranderende politieke klimaat. Daarom zal de onderzoeksvraag zijn: Hoe werd er in het veranderende politieke klimaat begin twintigste eeuw (1900-1920) aangekeken tegen emotie in de Tweede Kamer?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het belangrijk om de veranderingen in het politieke klimaat te beschrijven. Ook is een korte beschrijving van de incidenten zelf nodig, gevolgd door een analyse van de primaire bronnen. Als primaire bronnen zijn de *Handelingen* van de Tweede Kamer bestudeerd. Ook is gebruik gemaakt van verschillende nationale dagbladen, zodat het gehele maatschappelijke spectrum vertegenwoordigd is. De verschillende kranten zijn onder anderen *De Telegraaf*, met een politiek neutrale achtergrond, en het *Algemeen Handelsblad* en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, met een liberale inslag. Ook *het Volk*, een krant met een socialistische achtergrond, de dagbladen *De Tijd*, het katholieke dagblad, en *De Standaard*, het antirevolutionaire dagblad, zijn bekeken.

Naast deze primaire bronnen is er ook onderzoek gedaan aan de hand van secundaire literatuur. De parlementaire geschiedenissen *Schets eener parlementaire geschiedenis van Nederland* van W.J. van Welderen Rengers en *Het jongste verleden* door P.J. Oud zijn gebruikt.⁹ Maar ook *Wandelingen door de Handelingen* van N. Cramer was een onderdeel van de geraadpleegde literatuur.¹⁰ Uit deze drie boeken is de informatie over de incidenten zelf gehaald. Ze hebben geholpen bij het vormen van een beeld over de ‘normale’ gang van zaken in het parlement. Om dit beeld duidelijker te maken is ook het boek van E. Tanja *Goede politiek* gebruikt.¹¹ Het boek J. Th. J. van den Berg en J. J. Vis, *De eerste honderdvijftig jaar* is geraadpleegd om de historische context te schetsen.¹²

Er zal bij dit onderzoek gebruik worden gemaakt van de theorie *thick description* van Clifford Geertz.¹³ Er zal bijna antropologisch worden gekeken naar de taal die wordt gebezigd in de reacties. Met een *thick description* kijkt men naar de keuze van de woorden in bepaalde situaties. Naast *thick description* bestaat er ook een *thin description*. Hiermee wordt bedoeld dat er alleen wordt uitgelegd wat er is gebeurd zonder er dieper op in te gaan.¹⁴ Maar in dit onderzoek zal er doormiddel van *tick description* worden gekeken naar de reacties op de

⁹ Van Welderen Rengers, *Schets eener parlementaire geschiedenis*. en Oud, *Het jongste verleden*.

¹⁰ N. Cramer, *Wandelingen door de Handelingen* (Den Haag 1974).

¹¹ Tanja, *Goede politiek*.

¹² J. Th. J. van den Berg en J. J. Vis, *De eerste honderdvijftig jaar, parlementaire geschiedenis van Nederland 1796-1946* (Amsterdam 2013).

¹³ C. Geertz, *The interpretation of cultures* (New York 1973).

¹⁴ *Ibidem*.

incidenten. Wat is uitzonderlijk in deze reacties in deze periode van de geschiedenis? Er zal context worden geboden door de reacties te plaatsen naast de ‘normale’ situatie in de Tweede Kamer en deze vergelijking te analyseren.

Zoals aan het begin van de inleiding al geschreven staat, neemt de wetenschappelijke interesse in het fenomeen emotie toe. Volgens R. Aerts is emotie zelfs ‘in’. Dit is niet altijd het geval geweest. Emotie werd vaak gezien als het ontbreken van de rede. Alleen irrationele mensen toonden hun emotie. Daarom was het nooit een serieus onderzoeksonderwerp en was er nog niet veel wetenschappelijk onderzoek naar gedaan.¹⁵ De wetenschap heeft zich echter ontwikkeld en er is in de laatste decennia onderzoek gedaan naar allerlei soorten emotie. Ook in het historische onderzoek is er plaats voor gemaakt. Zo heeft Deborah Gould een stuk geschreven over de emotie bij activisten en demonstranten.¹⁶ Hierin legt zij uit dat het model van ‘rationeel handelen’ en ‘politieke kansen’ niet kan verklaren waarom mensen mee doen met demonstraties en soms zelfs succesvol zijn. Hiervoor zou volgens haar moeten worden gekeken naar de emoties bij deze groepen mensen. Volgens J.C. Häberlen en R.A. Spinney zijn emoties nog een niet getheoretiseerd onderwerp, ook de invloed van emotie op politiek moet nog verder worden onderzocht.¹⁷ Het begrip emotie is moeilijk te vatten. Er is ook een debat gaande over de herkomst van emotie en of dit natuurlijk is of door opvoeding komt (nature vs. nurture).¹⁸ Maar dit debat zal niet worden behandeld in dit onderzoek. In het onderzoek, wat hier gepresenteerd wordt, zal er specifiek worden gekeken naar de emotie in de Tweede Kamer in Nederland. Hiermee zal een onderwerp worden aangesneden dat nog niet in deze mate is onderzocht. Er zijn immers al wel beschrijvingen van de incidenten zelf, maar er is nog geen analyse van de reacties op deze incidenten. Ook zal de benadering doormiddel van een *thick description* een andere dimensie geven aan het onderzoek. Dit onderzoek zal op deze manier een bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling in het onderzoek naar emotie in de politieke geschiedenis.

Bij dit onderzoek zal er als eerste een schets van de veranderingen in begin twintigste eeuw worden weergegeven. Daarna zullen op chronologische volgorde de incidenten worden besproken. Eerst de Nacht van Staal, daarna de Obstructie van Schaper, het Nierstrasz-incident en de Vergissing van Troelstra. Per incident zal er een korte omschrijving worden gegeven, waarna er opeenvolgend zal worden gekeken naar de *Handelingen* en de kranten. De

¹⁵ Aerts, ‘Emotie in de politiek’, 12. en Joachim C. Häberlen en Russell.A. Spinney, ‘Introduction’ in: *Contemporary European History, Volume 23, Special Issue 04*, (2014) 490.

¹⁶ Deborah Gould, *Moving Politics: Emotion and ACT UP’s Fight Against AIDS* (Chicago, Ill. 2009), 10–15.

¹⁷ Häberlen en Spinney, ‘Introduction’, 491.

¹⁸ *Ibidem*, 491-496.

reacties zullen worden besproken en geanalyseerd. Als laatste zal er een antwoord worden geformuleerd op de onderzoeksvraag.

Hoofdstuk 1: Historische context

Eind negentiende eeuw veranderde er een aantal zaken in de politiek. Het politieke debat ging niet langer over grondslagen van het publieke bestel maar over partijpolitieke verlangens en de haalbaarheid hiervan. Partijen, partijprogramma's, maatschappelijke ordening en de rol van de overheid kwamen meer centraal te staan. De parlementaire cultuur veranderde rond de eeuwwisseling. Het ging steeds meer over democratische politiek, de politieke verlangens van het volk, en steeds minder over de politieke grondslagen, de constitutionele politiek.¹⁹

Institutionele veranderingen

In het parlement bestaan geschreven en ongeschreven regels over hoe de Kamerleden met elkaar om zouden moeten gaan. Dit zijn de normen en waarden van de Tweede Kamer. Bij de geschreven regels hoort het Regelement van Orde, RVO. Dit zorgt voor een regulering van de zaken in de Tweede Kamer. De andere geschreven regelementen zijn onder andere de grondwet en de lagere wetgeving die hieruit voortvloeide. De meeste van deze regels werden vastgelegd bij de grondwetswijziging in 1848. In 1849 werd het RVO vastgesteld, maar voor 1849 waren er al regels.²⁰

In de Tweede Kamer worden vaak meer dingen gezegd dan in de *Handelingen* terecht komen. Maar waarom staat niet alles in de *Handelingen*? In het begin van de twintigste eeuw was er nog niet zo iets als de schrapbepaling in het Regelement van Orde van de Tweede Kamer, deze is pas in 1934 ingesteld en in 2001 weer afgeschaft. De schrapbepaling hield in dat de teksten die de Kamerleden hadden uitgesproken in de Kamer, maar eigenlijk niet pasten bij het karakter van de Kamer, werden geschrapt uit de *Handelingen*.²¹ Voor 1934 werden er wel verschillende teksten in de *Handelingen* aangepast. De aanpassingen die werden gemaakt bestonden vaak uit het veranderen van een aantal aanstootgevende woorden. Er werden echter nooit hele teksten van sprekers weggehaald uit de *Handelingen*.²² Toegeroepen opmerkingen werden alleen opgenomen als ze zeer duidelijk hoorbaar waren of als er vanachter de microfoon op werd ingehaakt.²³ Als er werd gesproken zonder dat het invloed had op het debat of als er niet op werd ingehaakt, dan werden de opmerkingen vaak buiten de *Handelingen* gehouden.

¹⁹ Van den Berg en Vis, *De eerste honderdvijftig jaar*, 449.

²⁰ Tanja, *Goede Politiek*, 85-86.

²¹ P. Bootsma en C. Hoetink, *Over lijken, ontoelaatbaar taalgebruik in de Tweede Kamer* (Nijmegen 2006) 8.

²² *Ibidem*, 15.

²³ *Ibidem*, 40.

Tot 1846 kon een spreker alleen tot de orde worden geroepen als hij van het onderwerp afweek, maar niet als hij beledigende uitspraken deed. De meeste Kamerleden zagen het als een belediging dat er restrictie op woorden zelf zou komen. Het uitspreken van beledigingen was beneden de standaard die de Kamerleden zichzelf oplegden. Na 1846 werd vastgelegd dat beledigende uitspraken niet waren toegestaan en iemand het woord kon worden ontnomen die dit soort uitspraken deed. In 1849 stelde Thorbecke pragmatisch vast dat er niet van kon worden uitgegaan dat de Kamerleden zich niet beledigend zouden uitdrukken. Tot 1919 kon de voorzitter alleen met toestemming van de Kamer een spreker het woord ontnemen.²⁴

Naast de regels die waren vastgelegd in het RVO waren er ook gedragsregels die niet waren vastgelegd. In de periode 1866-1940 veranderde het parlementaire debat van karakter. Eind negentiende eeuw ontstonden in de Kamer verschillende politieke partijen waardoor de Kamer geheel anders ging functioneren. Naast deze partijen bleven er ook nog individuele Kamerleden bestaan. De Kamerleden, die zich aansloten bij een partij, konden niet meer los van enige last en ruggespraak functioneren.²⁵ Steeds vaker hadden de Kamerleden te maken met een partijprogramma en een partij waaraan zij verantwoording moesten afleggen. Door de vorming van deze partijen ontstond er een natuurlijke clustervorming in de Tweede (en Eerste) Kamer.

In 1879 werd de eerste politieke partij, de antirevolutionaire partij (ARP), opgericht door Abraham Kuyper. Deze oprichting had vooral te maken met nieuwe maatschappelijke vraagstukken die opkwamen, zoals de sociale kwestie en de schoolstrijd. Kuyper, die zelf predikant was, zorgde ervoor dat een groot deel van de antirevolutionaire natie zich verenigde. Al snel na de oprichting van de ARP volgden andere groepen het voorbeeld van Kuyper en vormden zij eveneens politieke partijen. Op deze manier kwam er voor vele stromingen een partij. De christelijke partijen, zoals de ARP, CHU en de katholieken, zouden tot ver in de twintigste eeuw het Nederlandse politieke landschap domineren. Er was sprake van een verandering in de maatschappelijke bemoeienis.²⁶

Met de komst van de sociaal democratische arbeiders partij (SDAP) in 1897 kwam er een andere manier van debatteren in de Tweede Kamer. De socialisten hadden een tijdje op zich laten wachten voordat ze in de Kamer kwamen. Dit kwam omdat zij zich initieel buiten het parlement om richtten op de kapitalistische vijand. De partij moest het hebben van een

²⁴ Tanja, *Goede Politiek*, 97.

²⁵ Van den Berg en Vis, *De eerste honderdvijftig jaar*, 460.

²⁶ *Ibidem*, 458.

nieuw electoraat en het kostte haar veel moeite om de aanhang uit te leggen dat de parlementaire weg ze verder zou brengen dan een opstand tegen de kapitalistische vijand. In 1888 werd Ferdinand Domela Nieuwenhuis als eerste socialist gekozen tot lid van de Tweede Kamer. Bij de volgende verkiezingen werd hij echter niet herkozen en verliet hij de Kamer. Hij heeft zich hier nooit thuis gevoeld.²⁷ De zittende Kamerleden hadden ook niet veel goeds te zeggen over Domela Nieuwenhuis. Ze zagen hem als eenling en als woesteling op volksvergaderingen. Maar zelfs zijn manier van politiek voeren werd uiteindelijk deels geaccepteerd. Pas toen de Kamer te maken kreeg met Troelstra zagen ze in dat ze met Domela Nieuwenhuis toch een man van studie en klasse in huis hadden.²⁸ Hoewel Troelstra minder klasse had, wist hij wel dat hij zich in de Tweede Kamer anders moest gedragen dan buiten de Kamer.²⁹

Door het ontstaan van de partijen kwam er ook ruimte voor een vooropgezet partijprogramma, waaraan de Kamerleden zich moesten houden. De Kamerleden konden niet langer worden gezien als mannen aan wie het dienen van het algemeen belang met vertrouwen kon worden overgelaten. Zij moesten worden gezien als dragers van beginselen van de partij, die in het parlement voor de achterban moesten worden overgedragen.

Hoewel er in deze periode door de kieswet van Samuel van Houten (1896) een grotere groep mensen kiesrecht kreeg, was er nog altijd geen algemeen kiesrecht.³⁰ Er was nog een volk achter de kiezer, een groep mensen wiens stem niet gehoord werd. Het algemeen kiesrecht werd pas in 1917 voor mannen en in 1919 voor vrouwen ingevoerd. Het kiesrechtstelsel was in deze periode nog altijd een districtenstelsel en er was geen sprake van evenredige vertegenwoordiging. Deze is pas in 1918 ingevoerd.

In 1914 begon de Eerste Wereldoorlog. Hierdoor veranderde er een aantal dingen in het parlement. Nederland wilde zijn neutraliteit behouden. Het gehele parlement koos dan ook de zijde van het kabinet, er was sprake van eensgezindheid betreffende de bescherming van de neutraliteit. Zo mocht het kabinet extra geld uitgeven voor de bescherming van het land.³¹ Na een jaar was deze eensgezindheid er wel af. Men wilde nog altijd de neutraliteit behouden, maar was het niet eens over het voeden van de bevolking en de rantsoenering. In het Nederlandse parlement werden er tijdens de oorlogsperiode verschillende zaken besproken, zoals de vraag om algemeen kiesrecht en de keuze voor een evenredig kiesstelsel. Er werd

²⁷ Van den Berg en Vis, *De eerste honderdvijftig jaar*, 457.

²⁸ H. te Velde, 'Spelers en Spelbrekers: de beschaving van de Tweede Kamer', *De negentiende eeuw* 30, afl. I (2006) 44-45.

²⁹ Te Velde, 'Spelers en Spelbrekers', 45.

³⁰ Van den Berg en Vis, *De eerste honderdvijftig jaar*, 487.

³¹ *Ibidem*, 555.

zelfs gekeken naar een verandering in de grondwet op deze punten.³² De Nederlandse politiek stond dus niet stil in de oorlogsjaren.

Culturele veranderingen

Hoewel er regels zijn in de Tweede Kamer, betekent dit niet dat deze woordelijk worden nageleefd. Er is sprake van een spanningsveld tussen het ideaalbeeld van het politieke spel en de werkelijkheid. Naast de wettelijk vastgelegde regels bestonden er in het dagelijks functioneren van de Kamer ook gebruiken en gewoonten. In de periode voor 1900 waren de Kamerleden vooral overtuigd van hun eigen fatsoen, daarom bleven grote ordeverstoringen uit. Na 1900 werd de voorzitter van de Kamer steeds meer een scheidsrechter en werden er steeds meer regels gemaakt over ordehandhaving.³³

In het Nederlandse parlement waren het lange spreken van de Kamerleden en het kalme karakter van de vergaderingen een onderdeel van de debatcultuur. In de negentiende eeuw waren het vooral mannen met een hoge opleiding die zitting hadden in de Kamer. Dit veranderde naar mate de jaren vorderden. Dit werd mede duidelijk door de terugloop van het gebruik van Latijnse uitdrukkingen, maar vooral door de opmerkingen die werden gemaakt als iemand zo'n uitdrukking gebruikte. Ook de spreekstijl en wat er toelaatbaar was in de Tweede Kamer veranderden. Vooral de toon van het debat werd belangrijk. Verhitte debatten leidden tot meer uitschieters, maar tijdens deze debatten hamerde de voorzitter dan ook minder vaak af dan in kalme rustige debatten waar de toon een duidelijke invloed had.³⁴

Het Nederlandse parlement stond zelfs in het buitenland bekend als rustig. Zo prees de Belg Auguste Reynaert in de negentiende eeuw de kalme aard van de Tweede Kamer in Nederland.³⁵ Ook Henk te Velde schreef over de kalmte in het parlement. Volgens hem had deze te maken met het feit dat het parlement in Nederland niet veel op had met het raken van leden door emotionele of hoogdravende retoriek.³⁶ Ook in het begin van de twintigste eeuw zou dit idee zijn blijven bestaan. In zijn werk schrijft P. J. Oud dat ook tijdens het interbellum 'oratorisch vuurwerk in de Tweede Kamer uit den toon zou vallen'. Het zou niet hebben

³² Van den Berg en Vis, *De eerste honderdvijftig jaar*, 570-574.

³³ Tanja, *Goede Politiek*, 86,92-93, 106.

³⁴ Tanja, *Goede Politiek*, 142.

³⁵ Tanja, *Goede Politiek*, 144.

³⁶ H. te Velde, 'Het feest van de democratie in Nederland. De traditie van parlementaire vertegenwoordiging' in: C.C. Baalen e.a. (red) *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2008. Het feest van de democratie. Rituelen, symbolen en tradities* (Amsterdam 2008) 17. En Tanja, *Goede Politiek*, 145.

gewerkt omdat de sfeer in de Kamer veel te nuchter was.³⁷ Er was in de vroege twintigste eeuw dus niet veel veranderd ten opzichte van de negentiende eeuw.

Dat er geen ‘oratorisch vuurwerk’ was kwam waarschijnlijk doordat velen van de Kamerleden niet over oratorische kwaliteiten beschikten. Hierdoor spraken de meeste hun redes niet vanuit hun hoofd maar van papier. Dit zorgde echter niet voor levendigheid in de redes. Over de redes die op papier werden gesteld was wel nagedacht, dat in tegenstelling tot de redes die vanuit het hoofd werden gesproken. Men had immers langer tijd gehad om na te denken over de tekst en het onderwerp. Als een debat uit de hand liep, kon er bij een opgeschreven rede niet gesproken worden van enige invloed vanuit de omstandigheden. De geschreven redes werden dus zwaarder bekeken als er enige vorm van belediging in zat.³⁸

Door de uitbreiding van het kiesrecht in 1896 werd er op kandidaten gestemd met een andere sociale afkomst en opleiding. Hierdoor kwamen er andere leden in de Kamer en veranderde de manier van debatteren. De verschillende Kamerleden namen hun eigen stijl en opvattingen over het politieke spel mee. Er werd steeds meer gefocust op de invloed van het volk op de politiek. Steeds minder spraken de leden tegen het parlement, ze spraken vooral voor hun achterban, voor de *bühne*. De partijen vertegenwoordigden een groep mensen en probeerden, door zich op de kiezers te richten, meer stemmen te krijgen bij de volgende verkiezingen. De Kamerleden sloten steeds vaker compromissen. Ze probeerden elkaar niet meer te overtuigen van hun eigen gelijk. Vooral de SDAP was bezig met de achterban, zij was duidelijk over wie ze vertegenwoordigde, namelijk de arbeidersklasse.³⁹ Zakelijkheid in de Kamer maakte plaats voor het tonen van emotie en verbondenheid. Het ging daarbij echter vooral om de emotionele band met de achterban en minder om emotionele uitbarstingen in het parlementaire debat.⁴⁰

³⁷ Te Velde, ‘Het feest van de democratie in Nederland’, 17.

³⁸ Tanja, *Goede Politiek*, 150.

³⁹ *Ibidem*, 134.

⁴⁰ Van den Berg en Vis, *De eerste honderdvijftig jaar*, 458-460.

Hoofdstuk 2: Nacht van Staal

De verkiezingen van 1905 deelden de Kamer opnieuw in. Het kabinet De Meester kwam hierdoor tot stand, maar had in geen van beide Kamers een meerderheid. Dit kabinet bestond uit unie-liberalen en vrijzinnig democraten. Om enige regelgeving tot stand te brengen werd zij gedoogd door de vrij-liberalen en getolereerd door de sociaaldemocraten. Maar op het gebied van defensie moest het kabinet vooral leunen op de steun van de christendemocraten. Th. H. de Meester werd tot minister-president gekozen. Vele anderen wilden het kabinet niet leiden en De Meester was tot tijdelijke leider gekozen.⁴¹ Tijdens de regeringsperiode van het kabinet De Meester was J. Röell de voorzitter van de Tweede Kamer. Deze man stond bekend als controleur van de regels, hij greep snel in als er enig teken van onrust was.⁴²

In december 1906 werd de begroting van het ministerie van Oorlog voor 1907 besproken in de Tweede Kamer. De bespreking duurde meerdere dagen. Op de vierde dag, 21 december, werd besloten dat het de laatste dag moest zijn waarop de begroting werd besproken. Het kerstreces kwam eraan en men wilde dat dit onderwerp voor de kerstdagen was afgehandeld. De vergadering zou dus zolang doorgaan als nodig was. Uiteindelijk bleek dat er tot ver in de nacht zou worden vergaderd. De begroting van het ministerie van Oorlog, waarvoor minister Henri Staal verantwoordelijk was, kondigde vele bezuinigingen aan. Dit zorgde voor veel opwinding bij de opperofficieren en vervolgens bij de rechterzijde van de Kamer. Als de begroting van het ministerie van Oorlog niet zou worden aangenomen, zou het kabinet ontslag nemen. Er kon dus een grote consequentie aan de beslissing van 21 december zitten. Eén van de bezuinigingen was het afschaffen van het ‘blijvende’ gedeelte van het leger. Het blijvende gedeelte bleef in de winter actief om te kunnen reageren op bedreigingen van de openbare orde, zoals de spoorwegstaking van 1903, terwijl de rest van het leger in de winter naar huis gestuurd werd.⁴³

Tijdens de vergaderingen werden vele vragen gesteld aan de minister. Hoe was hij tot de beslissing gekomen om het blijvende deel af te schaffen, terwijl hij het jaar ervoor nog had gepleit voor het behoud van ditzelfde deel? Was de minister overstag gegaan door de wens van het kabinet? De rechterzijde van de Kamer was zeer tegen het inkrimpen van het leger. Toen De Meester zich ging bemoeien met de beraadslaging, sloeg de vlam pas echt in de pan. De Meester legde op een onhandige manier uit dat er met het nationale belang en de openbare orde nooit een politiek spel gespeeld werd en minister Staal dus niet was overgehaald door de

⁴¹ <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8ws7/kabinet_de_meester_1905_1908> 30-06-2015.

⁴² C.K. Elout, *De Heeren in Den Haag* (Amsterdam 1907) 1-9.

⁴³ <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8ws7/kabinet_de_meester_1905_1908> 30-06-2015. en A.F. Manning, *De Nacht van Staal en wat nog duister bleef* (Nijmegen 1990) 4-5.

rest van het kabinet. Na deze ophef nam Staal het woord en sprak kalm zijn rede uit. Het lukte hem echter niet voor de Kamer zijn plotselinge ommekeer aanneembaar te maken. Staal leek hier een nederlaag te hebben geleden, hij kon zijn keuze immers niet goed verantwoorden. Maar de vrij-liberalen stelden zich minder hard op dan verwacht. De christen-historischen wilden tegenstemmen, alleen hun voorzitter A. F. de Savornin Lohman was niet geheel overtuigd. Uiteindelijk werd de begroting van het ministerie van Oorlog gered door de hulp van De Savornin Lohman en M. Tydeman jr., de leider van de vrij-liberalen. Na een aantal toezeggingen van de minister werd met 60 stemmen voor en 38 stemmen tegen de begroting van Staal aangenomen. Het was ruim één uur 's nachts toen de vergadering werd gesloten. *Het Vaderland* gaf zijn artikel de kop: De Nacht van Staal. Zes weken later strandde de begroting alsnog in de Eerste Kamer.⁴⁴

Handelingen

De *Handelingen* van 21 december laten de vergadering omtrent de begroting van het ministerie van Oorlog zien. Overdag domineerde een aantal lange toespraken van onder anderen L. F. Duymaer van Twist (ARP), A. F. de Savornin Lohman (CHP) en H.P. Marchant (VDB) de zitting.⁴⁵ Bij deze toespraken was geen emotie te zien. Wel waren er een aantal interrupties van andere Kamerleden, die een opmerking maakten over wat de spreker zei.⁴⁶ Het feit dat er weinig is opgeschreven in de *Handelingen* wil niet zeggen dat er niets is gezegd of gebeurd. Want de *Handelingen* laten niet alles zien. Zo worden alleen de gesproken woorden opgeschreven en wordt de intonatie of emotie niet duidelijk. Ook is het handelen van de Kamerleden niet opgeschreven in de *Handelingen*. Het wordt op deze manier moeilijk om de sfeer in de Tweede Kamer te vangen door de *Handelingen* te lezen.

In de *Handelingen* van 21 december 1906 staat ook de avondvergadering beschreven. Als eerste was P. J. Troelstra, lid van de SDAP, aan het woord. Hij wilde apart van de begroting stemmen over het 'blijvende' deel van het leger, maar dit vonden de meeste andere leden niet zo'n goed idee. Staal zelf sprak ook tijdens deze vergadering. Hij had eerder in de week al uitleg gegeven over zijn plannen voor het leger en gaf die avond antwoord op vragen van de Kamerleden. Hij deed dit op een rustige manier. Pas nadat Staal een tijdje aan het praten was, sprak de voorzitter van de Kamer de publieke tribune toe.

⁴⁴ Manning, *De Nacht van Staal*, 4-6.

⁴⁵ ARP= Anti-Revolutionaire Partij. CHP= Christelijk-Historische Partij. VDB =Vrij Democratische Bond.

⁴⁶ *Handelingen Tweede Kamer*, 21-12-1906, 1-30.

‘Wanneer nog eenmaal teekenen van goed- of afkeur worden gegeven zal ik de tribunes- indien nodig met de sterke hand- onmiddellijk in hun geheel doen ontruimen.’⁴⁷

In de Tweede Kamer ging het er niet zo kalm aan toe als het lijkt in de *Handelingen*. De toeschouwers maakten geluid toen de minister aan het praten was en er was genoeg lawaai om de voorzitter te laten ingrijpen. Het was zo erg dat de voorzitter zelfs dreigde met ontruiming van de publieke tribune.

De enige andere aanwijzing dat er iets aan de hand was in de Kamer zijn de korte interrupties van de Kamerleden. Het waren vooral op- en aanmerkingen op de antwoorden van de minister. Staal liet zich door deze onderbrekingen echter niet beïnvloeden en bleef kalm, terwijl hij zijn zaak aan het uiteenzetten was. In de *Handelingen* was enige vorm van opwinding bij Staal ook niet te zien.

Tydeman, van de Bond van Vrij Liberalen, stelde de minister twee vragen, waarvan de minister de eerste meteen bevestigend beantwoordde. De tweede vraag was of de minister de Kamer voor 1 april op de hoogte zou kunnen houden van zijn plannen. Deze vraag zorgde voor wat verwarring bij de minister.

‘Wat de tweede aangaat, wensch ik te vragen, of ik daarin een bewijs van wantrouwen zien moet, voor het geval ik den maatregel toch zou uitvoeren, of schoon ik met de voorbereiding nog niet klaar was. Zou men daarin dan een reden zien te zeggen, dat ik ontrouw aan mijn belofte was?’⁴⁸

De Kamerleden reageerden niet op de vraag van de minister. De minister voelde zich door de vragen aangevallen. In de Kamer hing een vijandige sfeer. De minister had immers het gevoel dat iemand wantrouwen zou kunnen uitspreken over zijn handelen. Na deze vraag werd de vergadering geschorst en na de schorsing beantwoordde de minister de vraag alsnog. Er was tijdens deze schorsing gesproken over de interpretatie van de vraag en deze was aan de minister uitgelegd, hij had immers na de schorsing een duidelijk antwoord klaar.

Als er naar de *Handelingen* wordt gekeken lijkt het alsof er weinig is gebeurd tijdens de Nacht van Staal. Men had immers alleen met elkaar gesproken. Ook hoefde niemand zijn

⁴⁷ *Handelingen Tweede Kamer*, 21-12-1906, 41.

⁴⁸ *Ibidem*, 54.

excuses aan te bieden en waren er geen persoonlijke aanvallen geweest. In de volgende vergaderingen kwam men niet meer terug op de incidenten van 21 december 1906.

Kranten

De meeste kranten publiceerden een verslag van de Kamerdebatten. Vanaf de perstribune konden de journalisten zelf meemaken wat er gebeurde in de Kamer. Zij hadden de *Handelingen* dus niet nodig om een beeld van het debat te creëren voor hun lezers. In de krantenartikelen kwamen de emoties die werden geuit in de Kamer duidelijker naar voren dan in de *Handelingen*. De journalisten mochten immers zelf beslissen waar ze over schreven.

De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad, de krant van de katholieken, van 22 december 1906 besprak de sfeer in de Tweede Kamer. Er was volgens de krant een ‘verbluffende belangstelling’ voor het debat over de begroting van het ministerie van Oorlog. Honderden mensen zouden zijn afgewezen voor een plaats op de publieke tribune. Ook waren er geen gereserveerde plaatsen meer te vergeven, hier zat vaak de pers. Zowel het ‘plebs’ als de ‘haute chic’ maakte volgens de krant een wachtrij om op de publieke tribune te komen.⁴⁹ Er was dus veel belangstelling voor de vergadering van alle lagen van de bevolking.

‘’t Zou me niets verwonderen, als de wachtpost, die de mr. Marchant bij het Kamergebouw wil opheffen, te eeniger ure, nog zal moeten dienst doen. De agitatie is groot en nog steeds stijgende.’⁵⁰

De krant schreef dat de stemming op de tribunes al niet goed was. De stemming was zo geladen dat de krant een gevecht mogelijk achtte en dat de wachtpost op de publieke tribune nodig zou zijn. Verderop in het artikel werd ook de sfeer in de Kamer zelf besproken. In de Kamer was sprake van agitatie, er werd zelfs geschreven over een ontvlambare situatie die met ieder klein vonkje zou kunnen ontploffen. Er kwamen verschillende kleine ontploffingen voor tijdens de redes van verschillende sprekers. De krant ging niet in op wat deze kleine ontploffingen inhielden. Vooral tijdens de beurt van Marchant was er ‘een reeks van geweldige ontploffingen’. De voorzitter zat tijdens de ontploffingen voortdurend te hameren, hij dreigde en smeekte zelfs. Maar uiteindelijk had hij enkele rustmomenten kunnen creëren.⁵¹ De Kamer had op deze avond een geheel andere manier van praten dan normaal.

⁴⁹ ‘Van ons Parlement’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 22-12-1906, 5.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

‘De politiek knettert en het spattert, dat het een lust is. Wel aardig om te zien en interessant om te hooren, maar toch te betreuren. Immers, ’s lands defensie mag niet door politieke bijmengsels van welke zijde ook vertroebeld worden.’⁵²

Met politieke bijmengsels kunnen hier verschillende politieke problemen worden bedoeld. Zo zou het kunnen gaan om het lot van het kabinet dat was gekoppeld aan de beslissing. Maar het zou ook de idealen van verschillende politieke partijen kunnen betreffen. Volgens de krant viel het zelfs te betreuren dat er geen zakelijke toon werd aangehouden in de Tweede Kamer. Andere politieke problemen zouden bij de beslissing geen invloed moeten hebben. Het was niet normaal om enige vorm van emotie te tonen. Dus ook geen emotie betreffende een politiek vraagstuk. Het werd zeker niet gewaardeerd bij het maken van belangrijke beslissingen in de Kamer.

‘Vooral de afgevaardigde van Deventer was buitengewoon agressief, terwijl de kemphanen van rechts: de heeren Talma, Heemskerk en Van Nispen e.a. hem herhaaldelijk in de rede vielen.’⁵³

Met de afgevaardigde van Deventer wordt Marchant bedoeld. In dit stuk werd hij agressief genoemd. Hij was boos over het in de rede vallen van de andere Kamerleden. Volgens het krantenartikel tekende deze sfeer de vergadering. De gehele vergadering had een gespannen sfeer. De voorgenoemde stukken in de krant gingen over de dagzitting in de Tweede Kamer, over de avond schreef de krant het volgende.

Het begon allemaal met een motie van Troelstra om apart te stemmen over het ‘blijvende deel’ van het leger. De meeste andere Kamerleden wilden echter niet apart stemmen, dus trok Troelstra zijn motie weer in. De vooruitzichten zagen er voor de Minister niet gunstig uit.⁵⁴

‘Onder dergelijk vooruitzicht kwam de Minister aan ’t woord, zenuwachtiger dan ooit en niet zoo goed verstaanbaar als gisteren. Met mannenmoed heeft hij zich tegen de hernieuwde aanvallen en nieuw aangevoerde argumenten verdedigd.’⁵⁵

⁵² ‘Van ons Parlement’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 22-12-1906, 5.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

Volgens de krant zorgde de Minister er zelfs voor dat er verschillende rechtse Kamerleden gingen twifelen aan hun eigen keuze en dat ze toch voor zijn plannen zouden gaan stemmen. Hij sprak en aan het einde kwam van links applaus. Zijn toespraak kon ook op applaus van de publieke tribune rekenen, waarna de voorzitter zelfs dreigde om de tribune te ontruimen.

Het krantenartikel gaf weer dat de minister te zenuwachtig was om te spreken. Dit bleek niet uit de *Handelingen*. Was de sfeer zo gespannen in de Kamer of kwam deze zenuwachtigheid door het gewicht dat hing aan de beslissing? Dit maakte het artikel niet duidelijk. Het krantenartikel gaf ook weer waarom de voorzitter dreigde om de publieke tribune te ontruimen. Dit kwam niet door geroep van het volk tegen de minister, maar door applaus voor de minister. Uiteindelijk lieten de linkse partijen ook applaus horen toen de stemming voorbij was en het voorstel was aangenomen.⁵⁶ Volgens de krant van een dag later was de minister door de rechterzijde van de Kamer gespaard en hoefde er niet zoveel lof uit te gaan naar minister Staal zelf.⁵⁷

De *Telegraaf*, die zich in deze periode als neutrale krant profileerde, beschreef op 22 december 1906 de Kamerzitting van de dag ervoor ook. Men schreef over de Nacht van Staal, die volgens de krant als paardenmiddel werd ingezet om een beslissing te forceren. Deze beslissing zou naar alle waarschijnlijkheid niet voordelig zijn voor minister Staal, maar dit bleek anders uit te vallen.⁵⁸ Staal's begroting werd aangenomen en het kabinet was gered.

Duymaer van Twist was een van de sprekers tijdens de vergadering. Zijn toespraak werd in de *Telegraaf* 'donderend en daverend' genoemd. Hierna schreef de krant over het verdere verloop van de vergadering, waarin verschillende sprekers werden geïnterrupteerd.⁵⁹

'De Kamer liep toen weer 'n oogenblikje warm. Vinnige nijldige interrupties vlamden op.'⁶⁰

Er was sprake van een vijandige sfeer in de Tweede Kamer tijdens de vergadering. Er waren vinnige onderbrekingen, aanvallen op de toespraken van verschillende Kamerleden. Er was veel lawaai in de Kamer, de interrupties vlamden immers op.

⁵⁶ 'Van ons Parlement', *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 22-12-1906, 5.

⁵⁷ 'Gesmeed Staal', *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 24-12-1906, 1.

⁵⁸ 'Tweede Kamer overzicht', *De Telegraaf*, ochtend editie, 22-12-1906, 1.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

Over de avondzitting schreef *De Telegraaf* het volgende. Aan het einde van de zitting was er een stemming over of het voorstel aangenomen zou worden. Dit was het moment waar de Kamer de hele avond naar toe werkte.

‘Daar klonk de eentonige stem van den voorzitter: de begroting is aangenomen met 60 tegen 38 stemmen. Een donderende geestdrift brak los, gansch onparlementair, geheel zoo in tegenstelling met onze nuchtere Hollandsche parlementaire zeden.’⁶¹

Ook de *Telegraaf* vond het onparlementair zeer enthousiast te worden en dit te tonen. Het hoorde niet bij het Nederlandse parlement en de normen en waarden in dit parlement. Het enthousiasme, de blijdschap, hoorde niet bij het nemen van beslissingen.

Tijdens de avondzitting, voordat de stemming plaatsvond, kwam de minister zelf aan het woord. Hij koos hierin geen kant en sprak rustig zijn woorden uit.⁶²

‘De indruk van de rede was groot. ’t Bleef wel interrupties regenen, maar ’t waren meer aftocht-signalen van ’n verslagen vijand dan het triomfgeschal van den sterkere. Van de publieke tribune klonk applaus, onmiddellijk onderdrukt met ’n dreiging van den voorzitter.’⁶³

Er was sprake van zeer veel rumoer, het bleef immers interrupties regenen. De krant schreef niet over enige invloed van de voorzitter op deze vele interrupties, terwijl hij wel reageerde op het applaus van de publieke tribune. Was het in de Tweede Kamer eerder toegestaan om als Kamerlid agitatie of blijdschap te tonen dan het was als publiek? Dit viel niet op te maken uit het krantenartikel. Aangezien het publiek alleen maar applaudisseerde en geen inhoudelijk commentaar leverde op de beraadslagingen en op zich geen deel uitmaakte van de vergadering, is het logischer dat deze geen geluid hoorde te maken. De Kamerleden hadden waarschijnlijk inhoudelijk en niet onbeschoft gereageerd op de toespraak van minister Staal. De voorzitter zag geen reden om de Kamerleden aan te spreken.

Ook *Het Volk*, het dagblad voor de arbeiderspartij, rapporteerde over de vergadering van 21 december 1906, dit gebeurde echter pas op 23 december. Voor de krant van 22

⁶¹ ‘Tweede Kamer overzicht’, *De Telegraaf*, avond editie, 22-12-1906, 5.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

december was de zitting te lang doorgedaan, het verhaal kon waarschijnlijk niet op tijd worden gedrukt. Deze krant beschreef de Kamerzitting in zijn geheel, de mening van de auteur zelf kwam niet naar voren. Maar in een ander artikel schreef de krant over de beraadslaging.

‘Het was aardig om de uitwerking van het onverwachte resultaat der vierdaagsche hevige discussies waar te nemen.’⁶⁴

Het ging over hevige discussies in de Tweede Kamer, door de discussies hevig te noemen gaf de krant het rumoer in de Kamer weer. Ook zag *Het Volk* de Nacht van Staal als een mislukking van de rechterzijde om het kabinet te laten vallen. Toch stemde de SDAP zelf ook tegen de begroting, waardoor zij mee zouden hebben gewerkt aan de val van het kabinet.⁶⁵

Een ander artikel in de krant van 23 december besprak een stuk uit het *Handelsblad*. Dit artikel schreef over de periode rond de stemming.

‘De Kamerleden stroomden in groote spanning rond de ministerstafel samen. De minister van Oorlog geeft onder ademlooze stilte ook op de tweede vraag een toestemmend antwoord.’⁶⁶

De spanning was hoog en men was zeer geïnteresseerd in het werkelijke verhaal van de minister. Het was geen persoonlijk gevecht, maar het debat richtte zich op de werkelijke inhoud. Het gehele incident ging over politieke beslissingen en ook alle emoties, woede en blijdschap, gingen over de politieke zaak. Er was dus sprake van politieke emotie. Het veranderen van de stem van verschillende Kamerleden gaf ook aan dat het geen persoonlijk gevecht was geweest.

Na nog enkele opmerkingen van verschillende Kamerleden kwam het tot een stemming. De spanning was volgens de krant zeer groot. Het bleef dan ook niet stil in de Tweede Kamer. Het publiek veroorzaakte een ‘zenuwachtig sissen’ in het parlement.⁶⁷ De stemming voor de begroting zorgde voor een applaus. Terwijl na de stemming de minister van alle kanten werd gefeliciteerd, ‘barst de publieke tribune in luid en lang gejuich uit, dat

⁶⁴ ‘Een gebarsten zeepbel’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 23-12-1906, 1.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ ‘In de Kamer’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 23-12-1906, 2.

⁶⁷ Ibidem.

ditmaal niet door den voorzitter wordt onderdrukt.’⁶⁸ De voorzitter had door het gedrag op de publieke tribune al eerder moeten ingrijpen, maar liet ditmaal het publiek met rust. Normaal gesproken hoorde het publiek op de publieke tribune zich niet te bemoeien met de vergaderingen van de Tweede Kamer. Het gejuich vond plaats na de beraadslaging, het publiek was blij met de beslissing en liet dit blijken.

Ook beschreef de krant *Het Volk* wat de *Nieuwe Courant* schreef over de uitkomst van de stemming. Het meest sprekende was de beschrijving van de reactie van de minister zelf. ‘Generaal Staal vuurrood, maar zich bedwingend, hoewel merkbaar bewogen.’⁶⁹ Hoewel de minister opgelucht en blij was dat de begroting goed was gekeurd, zorgde hij ervoor dat hij zich gedroeg zoals een minister betaamt. De minister was immers een vertegenwoordiger van de regering.

Het Volk van 25 december plaatste een artikel geschreven door Troelstra. Hij begon zijn artikel als volgt:

‘Zelden heeft de Tweede Kamer tooneelen van zooveel spanning, van zooveel woede en rumoer doorleefd als de afgelopen week.’⁷⁰

Het tonen van woede en het rumoer in de Tweede Kamer was blijkbaar niet iets normaals, want Troelstra begon met het woord zelden. Het kwam dus niet nooit voor, maar het gebeurde ook niet vaak. Hier werd het voor het eerst expliciet gezegd dat er sprake was van woede bij de Kamerleden. Troelstra ging nog verder met zijn uitleg.

‘Daar zijn zelfs oogenblikken geweest, waarop men het mogelijk zou hebben geacht, dat het tot handtastelijkheden zou zijn gekomen.’⁷¹

Het Volk zorgde voor een nieuw beeld. De woede was zo erg dat er bijna handtastelijkheden waren. Handtastelijkheden pasten geheel niet bij de Nederlandse Tweede Kamer en zouden zijn veroordeeld als het werkelijk zo ver was gekomen.

Het *Algemeen Handelsblad*, een krant met een liberale inslag, van 22 december schreef ook over de Nacht van Staal. Net als de meeste kranten maakte deze een verslag over

⁶⁸ ‘In de Kamer’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 23-12-1906, 2.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ ‘Het militaristisch kabaal’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 25-12-1906, 1.

⁷¹ Ibidem.

de gang van zaken in het parlement. Over de avondzitting schreef de krant wat uitgebreider, hier ging het vooral over de gang van zaken in het parlement.

‘De temperatuur in de stampvolle en zeer woelige Kamer komt bijster goed overeen met die van vóór een onweer en de atmosfeer is ook zwaar geladen, vol electriciteit.’⁷²

De krant beschreef duidelijk het naderend onheil, ze zag onweer aankomen. Ze verwachtte dat de beraadslaging zou zorgen voor een woelige Kamer. De aanwijzingen voor een conflict waren aanwezig, er werd gesproken over een zwaar geladen atmosfeer in de normaal zo rustige Kamer. De sfeer was zo gespannen omdat er al een dag van de beraadslagingen was geweest en men had besloten dat de beslissing over de begroting deze avond moest vallen. Er was spanning over het politieke probleem en niet over een persoonlijk probleem.

‘Uitbarstingen zijn nu en dan even voorgekomen, doch zijn ze tamelijk snel onderdrukt ten gevolge van de voortreffelijke handelswijze des Voorzitters om elke interruptie terstond met kracht neer te hameren.’⁷³

Het *Algemeen Handelsblad* noemt hier het optreden van de voorzitter voortreffelijk, uitbarstingen waren dus niet wenselijk in de Kamer. Hoewel de uitbarstingen wel voor kwamen, was het belangrijk dat de voorzitter duidelijk maakte dat dit geen wenselijk gedrag was. Volgens de krant had dit optreden van de voorzitter ‘veel wilde tooneelen voorkomen’. De spanning over het onderwerp was dan ook niet gering.⁷⁴ Het optreden van de voorzitter had de normale gang van zaken niet veranderd maar slechts de wilde tonelen verstoord. In de krant van 22 december stond ook het artikel dat was gekopieerd in de krant *Het Volk*. Er waren ook berichten van andere kranten gepubliceerd in het *Algemeen Handelsblad*. Het feit dat kranten artikelen deelden, kan komen door het late uur van de vergadering en de beperkte persdienst die aanwezig was.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* besprak de vergadering van 21 december. Deze krant had net als het *Algemeen Handelsblad* een liberale inslag. Net als de andere kranten

⁷² ‘Overzicht’, *Algemeen Handelsblad*, 22-12-1906, 2.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

beschreef deze krant de gang van zaken tijdens de beraadslaging. Toch bracht deze krant een ander beeld van de stemming in de Kamer naar voren.

‘De stemming, in de Kamer, werd, terwijl de afgevaardigden uit Goes sprak, min of meer overprikkeld.’⁷⁵

De stemming in de Kamer was niet normaal, hij was immers overprikkeld. Dit werd in de Kamer als negatief ervaren. Het rumoer bleef doorgaan, telkens was er wel een Kamerlid die de prikkel gaf.

‘Het werd rumoerig; de interrupties bleven niet van de lucht; en de voorzitter, die de laatste dagen streng optreedt, had moeite de rust te herstellen.’⁷⁶

Het rumoer in de Kamer was zo erg dat de voorzitter het zelfs niet stil kreeg. De Kamerleden waren geagiteerd. De interrupties waren ernstig aanwezig en kwamen zo vaak voor dat de voorzitter er niets meer mee kon. Tenminste hij had er moeite mee, terwijl het zijn taak was de orde in de Kamer te bewaren.

De krant schreef over een toneelstukje dat de Kamerleden opvoerden. De rollen van de verschillende Kamerleden waren veranderd, tenminste in het debat. De rechterzijde nam het op voor de minister, terwijl de linkse kant hem niet geheel ondersteunde. Dit is opvallend omdat het kabinet vooral steunde op de linkerzijde.⁷⁷ Er zat iets gespeeld in, men noemde het immers een toneelstukje. Het was niet normaal om in de Kamer zo te reageren en te zorgen voor zoveel rumoer.

De krant *De Standaard*, de krant van de antirevolutionairen, besprak de vergadering in de Tweede Kamer ook. Hier werd de voortgang van de zitting uiteengezet in een van de artikelen, maar er waren ook andere artikelen over de zitting. Zo omschreef de krant de zitting niet alleen als rumoerig, maar deze krant ging verder.

‘Het is alsof we ons bevinden in een arena of in een strijdperk, waar de strijders aangevuurd en opgehitst door wederzijdsche vrienden elkander

⁷⁵ ‘Nederland. Tweede Kamer’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 22-12-1906, 1.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem.

zoeken te dooden, terwijl daar boven de schare dit alles op neutraal terrein mag aanschouwen.⁷⁸

Naast het artikel van Troelstra in *Het Volk* schreef men ook hier over een bijna-vechtpartij. De verschillende Kamerleden gingen elkaar bijna te lijf en werden hierbij gesteund door hun medestanders. Het publiek zou kunnen kijken naar het gevecht in de Kamer, net als er vroeger publiek kwam kijken naar gevechten in de arena. Het publiek vond dit dan ook zeer interessant. Ook schreef men over de rol van de voorzitter.

‘De voorzitter hamerde zoo geweldig dat we we respect kregen voor de soliditeit van het voorwerp, waarmede hij poogde eenige orde te verkrijgen. Zijn stem was in elk geval te zwak. En tegenover den voorzitter zat, kalm en bedaard, de heer Staal, hoogstwaarschijnlijk denkende: hoe moet ’t op die manier met mijn arme begroting afloopen.’⁷⁹

De voorzitter sloeg heel erg vaak en hard met zijn hamer, de krant prees immers de hamer. De voorzitter probeerde de orde te verkrijgen, maar kreeg deze waarschijnlijk niet aangezien de krant sprak over poogde. De minister was kalm en bedaard. De gang van zaken op dat moment was een ontwrichting van de normale gang van zaken, de minister wist niet of alles goed zou komen met zijn begroting. Hoe kon er een belangrijke beslissing worden genomen in de chaos van dit moment? Dit gaf weer dat het ontwrichten van de normale gang van zaken zorgde voor het in gevaar komen van de beslissingen die de Kamer nam. De zaken waren te belangrijk om tijdens rumoer te bespreken, daarom was het normaal dat men in de Kamer rustig en kalm sprak over de verschillende zaken.

Deelconclusie

De Nacht van Staal had voor veel opwinding in het land gezorgd. De Tweede Kamer was die dag en nacht geen zakelijke en rustige omgeving geweest. Het kabinet was bijna gevallen en had het maar net gered door de ommekeer van de rechterzijde van de Kamer.

De Kamerleden gedroegen zich niet normaal tijdens de Nacht van Staal. Ook hielp het rumoer niet bij de normale beraadslaging. Emotie had nog geen plaats in de politiek. Toch werd de emotionele nacht niemand specifiek kwalijk genomen, het ging op dat moment om

⁷⁸ ‘Binnenland, Kameroverzicht’, *De Standaard*, 24-12-1906, 1.

⁷⁹ *Ibidem*.

emotie over het onderwerp. Daarom sprak men er waarschijnlijk later ook niet meer over. Het was politieke emotie, de woede en blijdschap, waren verwant aan het onderwerp en de beslissing.

Het tonen van emotie, hier tijdens de beraadslaging vooral woede, zorgde echter wel voor veel aandacht van de bevolking. Het zorgde voor interesse bij het volk voor de beraadslagingen in de Tweede Kamer. Hoewel de Kamerleden en de kranten vonden dat de emotie niet paste in de zakelijke Kamer, vond het volk het juist een aantrekkelijk idee om in de Tweede Kamer emotie te tonen. Zij droegen in dit geval zelfs bij aan het rumoer door zeer blij en enthousiast te reageren na de stemming.

Hoofdstuk 3: Obstructie van Schaper

Na het vallen van het kabinet-De Meester trad op 12 februari 1908 het kabinet-Heemskerk aan. Dit kabinet was tot 1909 een minderheidskabinet. Maar na de verkiezingen van dat jaar kon het kabinet wel op een meerderheid in de Kamer rekenen. Het kabinet bestond uit ministers zonder partij, ministers van de ARP en ministers met een katholieke achtergrond.⁸⁰ Nederland was dus van een liberaal kabinet naar een christelijk kabinet gegaan. Dit kabinet zou regeren tot 1913. De oppositie bestond op dit moment uit SDAP, CHU en de liberalen.⁸¹

In 1910 gebruikte de oppositie steeds vaker obstructie als wapen.⁸² Op 16 en 17 maart 1910 pleegde J.H. Schaper, naar aanleiding van een eerdere gebeurtenis op 15 maart, obstructie in de Tweede Kamer. Op 15 maart ging de vergadering over de sociale verzekeringen. Minister Talma, ARP, de minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, probeerde deze sociale verzekeringen door te voeren. De voorzitter sloot de vergadering op 15 maart voordat er enige repliek had plaatsgevonden. Hij deed dit omdat niemand zich had opgegeven om repliek te geven en omdat niemand reageerde op de oproep van de voorzitter. Later werd dit gezien als onoplettendheid van de linkerkant van de Kamer.⁸³ W.K.F.P. graaf van Bylandt, CHU, was op dit moment de voorzitter van de Tweede Kamer. Hij was normaal gesproken niet opgewassen tegen de socialisten in de Kamer.⁸⁴

De liberaal H. Goeman Borgesius vroeg 16 maart om een heropening van de vergadering. Schaper was het hiermee eens. De voorzitter neigde naar het heropenen van de vergadering. Maar een meerderheid van de Kamer wilde dit niet en de vergadering werd na een stemming niet heropend. Hier was de oppositie niet blij mee. Vooral de SDAP, die Troelstra als leider had, vond dat er iets moest gebeuren om voortaan altijd repliek te mogen geven.⁸⁵ Troelstra was echter op dat moment niet aanwezig in de Kamer en de vicepartijvoorzitter Schaper nam het voortouw. Hij besloot om obstructie te plegen tijdens de komende vergaderingen. Bijna twee maanden later in de vergadering van 11 mei 1910 trok Schaper al zijn opmerkingen in.⁸⁶

⁸⁰ De katholieken waren van de Algemene bond van RK-kiesverenigingen. In 1926 ging dit op in de RKSP (Rooms-Katholieke Staats Partij).

⁸¹ <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8ws5/kabinet_heemskerk_1908_1913> 30-06-2015.

⁸² Obstructie is het doelbewust traineren van de beraadslaging, door bijvoorbeeld vele stemmen aan te vragen of lange redevoeringen te houden. Het was een vertragingstactiek.

⁸³ Cramer, *Wandelingen door de Handelingen*, 111-117.

⁸⁴ <http://www.parlement.com/id/vg09lkz17ay5/w_k_f_p_frederik_graaf_van_bylandt> 30-06-2015.

⁸⁵ <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8ws5/kabinet_heemskerk_1908_1913> 30-06-2015.

⁸⁶ Cramer, *Wandelingen door de Handelingen*, 111-113.

Handelingen

In de vergadering van 16 maart keek men terug naar de zitting van de dag ervoor. Goeman Borgesius, een liberaal, vroeg aan de voorzitter de vergadering over de sociale verzekeringen te heropenen. Hij zou zelf nog graag repliek geven. Hierop zei A. F. de Savornin Lohman, CHU, dat hij vond dat de voorzitter goed gehandeld had. De voorzitter had de vergadering gesloten op het moment dat er niemand reageerde op zijn vraag of iemand nog iets wilde zeggen. Er stond in de *Handelingen* van de vergadering van 15 maart niet opgeschreven of de voorzitter dit nog had gevraagd. Volgens de *Handelingen* sloot de voorzitter na een antwoord van minister Talma de beraadslaging. De voorzitter kwam niet meer aan het woord.⁸⁷

De Savornin Lohman maakte duidelijk dat de meerderheid in de Kamer, naast ervoor te zorgen dat iedereen gehoord werd, een andere taak had. Namelijk een behoorlijke gang van zaken in de politiek te behouden. Zij moesten er voor zorgen dat de publieke plicht werd gedaan en dat de Kamer niet geleid werd door de begeerte van sommige leden om te spreken.⁸⁸

Na deze twee heren kwam Schaper aan het woord, hij was het eens met Goeman Borgesius, hij wilde ook graag nog reageren. Maar volgens Schaper werkten sommige Kamerleden de mensen die nog repliek wilden geven tegen. Hij noemde hier geen namen. Hij zou zichzelf niet scharen onder de groep van Kamerleden die de tijd wilden verspillen en zag dan ook geen reden om het woord niet te krijgen. Hij zei het volgende:

‘Ik sta hier dus geheel onverdacht, dat ik obstructie zou willen voeren, maar ik bezweer de meerderheid mij niet te beletten om te repliceeren.’⁸⁹

Het leek dat hij, hoewel hij in eerste instantie geen obstructie wilde plegen, hiertoe toch zou overgaan als hij het woord niet zou krijgen over de sociale verzekeringen. Hij bereidde hier de Kamer voor op de consequenties van het niet mogen geven van repliek. De voorzitter en andere Kamerleden gingen hier niet op in. Men kon de opmerking ook anders interpreteren, namelijk dat Schaper nooit obstructie had willen plegen. Deze interpretatie was onlogisch, aangezien hij dit later in de vergadering en ook de volgende dag wel deed.

⁸⁷ *Handelingen Tweede Kamer*, 16-03-1910, 2-3.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*.

Na nog wat opmerkingen van verschillende Kamerleden kwam er een stemming over de heropening van de beraadslaging. De Kamer verwierp het voorstel met 43 tegen 28 stemmen. Hierop reageerde Schaper erg boos.

‘Smerige, ellendige troep! Dompers ben jelui!’⁹⁰

Hij was het duidelijk niet eens met de uitkomst van de stemming. De voorzitter kwam in verzet tegen de opmerking van Schaper. De opmerkingen die Schaper maakte waren niet geoorloofd, hij moest zich matigen in zijn uitingen. Woedend worden en vooral het beledigen van andere Kamerleden was niet toegestaan. Nadat hij tot de orde was geroepen door de voorzitter, ging men niet verder op de opmerking van Schaper in.⁹¹

Na de negatieve uitkomst van de stemming ging de gewone beraadslaging in de Tweede Kamer door op een ander onderwerp. Schaper was echter nog niet klaar met de afwijzing. Bij de volgende stemmingen vroeg hij telkens om een hoofdelijke stemming. Dit kostte veel meer tijd dan de gewone stemming. Hoewel het aanvragen van een hoofdelijke stemming was toegestaan, en zelfs werd beschreven in het Reglement van Orde, waren de andere Kamerleden er niet geheel blij mee. Ook de voorzitter had commentaar op de constante vraag naar stemmingen. Zelfs toen er een mededeling werd gedaan dat een van de Kamerleden verder niet aanwezig zou zijn, vroeg men stemming aan. Ditmaal was het niet Schaper maar L.F. Duymaer van Twist, ARP. Hij leek de aanvragen van stemmingen van Schaper belachelijk te maken. De voorzitter reageerde op de opmerking van Duymaer van Twist.

‘Mijne heeren, laat ons er nu geen relletje van maken. Op die wijze gaat men onze vergadering belachelijk maken. Er mag geen kinderwerk van gemaakt worden.’⁹²

De opmerking van de voorzitter maakte duidelijk dat de zaken in de Tweede Kamer belangrijk waren en er geen ruimte was voor ruzie of spelletjes. Volgens Schaper kwam het door de ‘dompers’ dat hij zo reageerde. De meerderheid had de minderheid overstemd. Maar hoewel dit vaker voorkwam, was dit volgens de voorzitter geen reden om de beraadslaging op

⁹⁰ *Handelingen Tweede Kamer*, 16-03-1910, 4.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*, 24.

te houden. De voorzitter gaf hiermee aan dat, hoewel hij niets kon doen tegen obstructie, hij dit liever niet zag gebeuren. Het zorgde ervoor dat de belangrijke zaken niet zo snel konden worden besproken als normaal. Schaper wilde echter de tijd inhalen die hij anders aan repliek had besteed.⁹³ Het inzetten van obstructie was een politieke tactiek om de meerderheid duidelijk te maken dat deze de minderheid niet zomaar weg kon zetten.

Op 17 maart 1910 was Schaper nog niet klaar met het inhalen van zijn verloren tijd. Aan het begin van de vergadering begon Schaper meteen met het aanvragen van verschillende hoofdelijke stemmingen. Bij de tweede aanvraag werd Schaper op zijn gedrag aangesproken door H.L. Drucker, VDB. Deze gaf aan dat, hoewel hij ook voor heropening van de vergadering had gestemd, hij liever had dat Schaper ophield met obstructie plegen. Volgens hem had Schaper aangetoond dat er binnen het Reglement van Orde middelen bestonden die de beraadslaging meer konden vertragen dan enige redevoering kon doen.

‘Nu dat zoo duidelijk is getoond, heeft het nu nog zin daarmede voort te gaan en ons nog langer op te houden en te belemmeren in het afdoen van werkzaamheden, die voor ’s lands belang niet zonder gewicht zijn?’⁹⁴

Hoewel Schaper iets deed dat volgens de regels mocht, was de Kamer liever doorgegaan met de normale gang van zaken. Ze hadden wel begrepen dat Schaper was gekrenkt door het niet krijgen van de mogelijkheid tot repliek. Maar moest hij wraak nemen door de belangrijke staatszaken te belemmeren? De Tweede Kamer had belangrijke zaken te bespreken en had de tijd niet om deze te besteden aan deze opmerkelijke actie van Schaper.

Schaper reageerde als volgt op de vraag van Drucker:

‘Mijnheer de Voorzitter! Het is niet dan tot mijn groot leedwezen, dat ik heb ingevoerd de in buitenlandsche Parlementen zoo dikwijls waargenomen obstructie; maar dan toch zeer matig, zonder redevoeringen, zooals ik dat heb besloten in overeenstemming met mijn partijgenooten.’⁹⁵

Hij wilde niet ophouden met de obstructie. Hij vond het ook vervelend dat hij het moest doen. Hij had deze maatregel ingezet omdat er geen repliek mocht worden gegeven. Het was zuiver

⁹³ *Handelingen Tweede Kamer*, 16-03-1910, 24.

⁹⁴ *Handelingen Tweede Kamer*, 17-03-1910, 2.

⁹⁵ *Ibidem*.

een politieke tactiek. Hij zei dat hij met de maatregel veel meer tijd had kunnen verspillen als hij ook een redevoering bij elke aanvraag had gehouden. Hij gaf aan dat hij nog zo'n twintig stemmingen zou aanvragen, dan had hij de tijd ingehaald, die hij had gemist bij de repliek. Hierop reageerde De Savornin Lohman met een hele toespraak, waarin hij zeer boos werd. Later in de vergadering gaf Schaper aan dat hoewel hij in de vergadering van 16 maart 1910 uit zijn vel was gesprongen van woede, De Savornin Lohman het zo-even ook had gedaan.⁹⁶

Hierop zei D. J. de Geer, CHU, dat De Savornin Lohman niet zo onbeschoft reageerde als Schaper dat had gedaan. Schaper werd hier duidelijk weer woedend van.

‘De grootste onbeschoftheid is begaan door u en uw leelijke kornuiten.’⁹⁷

De voorzitter riep Schaper hiervoor weer tot de orde. De uitdrukkingen die hij gebruikte waren, volgens de voorzitter, in de Kamer niet op hun plaats. Schaper vroeg zich af of De Geer wel mocht zeggen dat Schaper onbeschoft was. Ook hiervoor werd Schaper tot de orde geroepen. De voorzitter dreigde zelfs Schaper het woord te ontnemen. Later in de vergadering legde Schaper nogmaals uit waarom hij obstructie pleegde. Hij vroeg zich ook af of het in het belang van het land was. Zijn antwoord was: ‘Vandaag zeker niet, maar voor de toekomst zal het zijn in 's lands belang.’⁹⁸ Hij wist dus dat zijn obstructie niet hielp bij de beraadslaging in de Tweede Kamer. Maar hij wilde zijn politieke doel bereiken, namelijk voortaan gewoon repliek mogen geven. Dat zou namelijk wel in 's lands belang zijn.

Na twintig hoofdelijke stemmingen was Schaper klaar met zijn obstructie en bood hij aan de linkerkant van de Kamer zijn excuses aan voor de vele stemmingen. In de *Handelingen* kwam naar voren dat Kamerleden boos werden door de obstructie. De obstructie werd gezien als een straf voor de meerderheid van de Kamer. Schaper was duidelijk boos over het niet heropenen van de vergadering, maar maakte een politieke keuze om de meerderheid zijn standpunt duidelijk te maken. Ook kwam naar voren dat de Tweede Kamer een plaats was voor serieuze zaken en er geen plaats was voor deze kinderachtige reacties. Maar omdat obstructie volgens het Reglement van Orde was toegestaan, konden de Kamerleden er niets tegen ondernemen.

⁹⁶ *Handelingen Tweede Kamer*, 17-03-1910, 2-3.

⁹⁷ *Ibidem*, 3.

⁹⁸ *Ibidem*.

Kranten

In *De Tijd*, het katholieke dagblad, van 16 maart besprak men de vergadering van die dag. Na de stemming werd Schaper boos. Dit werd als volgt opgeschreven in de krant:

‘De heer Schaper riep, na het bekend worden van den uitslag der stemming op luiden toon tegen de Rechterzijde: >> Smerige bende, smerige dompers << en de voorzitter riep hem tot de orde.’⁹⁹

Men schreef expliciet op dat Schaper deze opmerking riep en het was duidelijk dat Schaper het niet alleen maar op een normale toon zei. In deze krant stond een andere opmerking dan in de *Handelingen* was opgeschreven. Er stond bende in plaats van ellendige troep. Het was een te ernstige uitspraak geweest, het was door de stenografische dienst aangepast in de *Handelingen*.¹⁰⁰ Ook gaf het krantenartikel aan dat er een groot rumoer was in de Kamer, toen deze begon met het volgende onderwerp. Het was niet alleen de opmerking van Schaper die zorgde voor onrust. Wat voor rumoer er was schreef men niet op. Dus kan niet duidelijk worden gezegd wie voor deze rumoer zorgden. In hetzelfde artikel schreef de krant over de eerste obstructiepoging van Schaper, waarbij hij had gezegd dat bij elke stemming er een hoofdelijke kon worden verwacht. Hiermee werd het artikel afgesloten dus er is geen informatie over de reactie van de Kamer op deze opmerking.

In een ander artikel besprak de krant van 17 maart 1910 de vergadering van 16 maart nogmaals. Hier schetste deze een zeer duidelijk beeld van het rumoer in de Kamer.

‘Vandaag kwam het al haast tot handtastelijkheden en werd er geraasd en gescholden, of men op de vischmarkt was.’¹⁰¹

De situatie was veel erger dan uit de *Handelingen* duidelijk werd. Bijna-gevechten en geschreeuw: dat paste niet in de Tweede Kamer. Wat er normaal was op de vismarkt was niet normaal in het zakelijke centrum van de staatszaken. Het paste niet bij het karakter van de Kamer. De vismarkt was een plaats waar marktkoopmannen normaal gesproken schreeuwden en raasden. Dit was een zeer volkse plaats waar de arbeiders de dienst uitmaakten. Door het parlement de vergelijken met deze volkse plaats verdween het elitaire karakter van de Kamer.

⁹⁹ ‘Staten-Generaal’, *De Tijd: godsdienstig- staatkundig dagblad*, 16-03-1910, 1.

¹⁰⁰ Cramer, *Wandelingen door de handelingen*, 111.

¹⁰¹ ‘Van ons Parlement’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 17-03-1910, tweede blad.

Na de stemming was er ook onrust ontstaan in de Kamer. Vooral de linkerzijde was het niet eens met de uitslag, er ontstond veel tumult. Schaper was zeer boos en schreeuwde: ‘smerige bende, smerige troep.’¹⁰² De voorzitter riep de Kamer tot de orde. Dit deed hij niet alleen met een hamer maar ook met de bel. De voorzitter maande Schaper tot de orde, omdat leden van de rechterzijde zich beledigd voelden.¹⁰³ Hier werd het dus een persoonlijke belediging en dat werd niet geaccepteerd in de Kamer. Schaper was te ver gegaan en dit zorgde voor onrust.

‘Had toen iemand van rechts met een vurig temperament Schaper een oplawaai gegeven, het zou mij niets verwonderd hebben, als het op een formeele vechtpartij ware uitgedraaid.’¹⁰⁴

Er was bijna een vechtpartij geweest. De sfeer in de Kamer was duidelijk vijandig. Ook vond de schrijver van het artikel het raar dat er in het Reglement van Orde geen ruimte was gelaten voor dit soort situaties. De voorzitter kon haast niets doen, hij kon alleen iemand tot orde roepen, maar er zaten geen consequenties aan. Hij kon immers alleen iemand het woord ontnemen als deze van het onderwerp afweek. Maar in dit geval was het onderwerp al afgesloten en was het nieuwe onderwerp nog niet begonnen.¹⁰⁵

‘Een leemte dus, waarin voorzien zal moeten worden, nu langzamerhand min beschaafde elementen de groene bankjes vullen gaan.’¹⁰⁶

De schrijver zag een verandering in het soort mensen in de Kamer, dit werd ook al duidelijk door zijn opmerking over de vismarkt. Hij verwachtte dat de Kamer vaker dergelijke taferelen ging tegenkomen en dat er nu dus maatregelen moesten worden genomen om dit te kunnen bestraffen. Onder deze ‘min beschaafde elementen’ werden de socialisten geschaard. Ook deze schrijver vond de Tweede Kamer een plaats voor serieuze zaken en geen plaats voor woede. De agitatie bleef de gehele dag bestaan en werd zelfs wat erger, omdat Schaper

¹⁰² ‘Van ons Parlement’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 17-03-1910, tweede blad.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

constant hoofdelijke stemmingen bleef aanvragen. De waardigheid van het instituut kwam op deze manier in het geding.¹⁰⁷

In *De Tijd* stond ook een beschrijving van de vergadering van 17 maart 1910. Ook deze dag ontstond er rumoer rondom de obstructie van Schaper. Hij werd gevraagd te stoppen met de obstructie, maar zei dit niet te doen.

‘Na verschillende interrupties, gelach en rumoer werd voortgegaan met het houden van stemmingen [...]’¹⁰⁸

Het was niet duidelijk wat voor interrupties het waren. Maar ook hier was weer sprake van een rumoerige Kamer. Deze rumoerige Kamer zorgde voor interesse bij het volk. De tribune zat op 17 maart vol.¹⁰⁹

De manier van obstructie plegen was blijkbaar een belangrijk punt. Schaper vroeg niet alleen telkens een stemming aan, maar ‘telkens weer als er een wetje aan de orde kwam, liep Schaper uit zijn bankje, ging treiterend vlak voor de president en herhaalde zijn stereotiep antwoord: >> Ja, meneer de voorzitter.<<’¹¹⁰ De manier waarop Schaper de stemmingen aanvroeg was niet aangenaam. Het viel niet goed bij de gehele Kamer, naarmate de vergadering vorderde, werd een deel van de Kamer woedend. Toch bleef Schaper bij zijn punt. De schrijver van het artikel keurde de manier van doen van de socialisten af. De Kamer was een plaats om zaken te doen. Het volk zou dat hopelijk, bij de volgende verkiezing, duidelijk maken aan de socialisten.¹¹¹ Ook hier kwam weer naar voren dat de Kamer een zakelijk instituut was en niet een debatclub waarbij geen beslissingen moesten worden genomen

De Telegraaf, een neutrale krant, beschreef de situatie rondom de obstructie van Schaper ook. In de krant van 16 maart 1910 stond alleen dat er rumoer ontstond na het sluiten van de vergadering. Ook stond er in een korte mededeling dat Schaper, ‘smerige bende, smerige dompers’ zei.¹¹² In de krant van 17 maart 1910 stond de vergadering van de dag ervoor wat uitgebreider beschreven.

De krant beschreef de vergadering van 16 maart 1910 als een dag die niet normaal was in het rustige Nederlandse parlement, het was een dag vol beroering. Ook schetste ze een

¹⁰⁷ ‘Van ons Parlement’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 17-03-1910, tweede blad.

¹⁰⁸ ‘Vergadering van 17 maart.’, *De Tijd: godsdienstig- staatkundig dagblad*, 17-03-1910, 3.

¹⁰⁹ ‘Van ons parlement’, *De Tijd: godsdienstig- staatkundig dagblad*, 18-03-1910, tweede blad.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² ‘Debat sociale verzekeringen’, *De Telegraaf*, 16-03-1910, 1.

beeld van het rumoer in de Kamer na de stemming over de repliek. Schaper was wit van woede en schreeuwde. Maar hij was niet de enige, J. Th. de Visser, CHU, riep naar Schaper en ook J. Ankerman, CHU, bemoeide zich ermee. Het leek zelfs op een gevecht uit te lopen, maar men hield Ankerman tegen voordat hij bij Schaper was.¹¹³ Een paar Kamerleden waren woedend op Schaper door diens opmerking. Het waren momenten van opwinding.

Ook bij de verschillende aanvragen van stemmingen was er rumoer in de Kamer. Bij een van de stemmingen schoot de voorzitter uit zijn slof.

“U maakt een bespotting van het parlement”, waarop deze terug-brulde: “Dat is er vanmorgen van gemaakt...”¹¹⁴

Volgens de voorzitter nam Schaper het parlement niet serieus. De frustratie van de voorzitter kwam eruit. Zelfs hij kon niet altijd zijn gevoel, in dit geval woede, buiten de politiek laten. De voorzitter vond dat Schaper niet kinderachtig wraak moest zoeken. Maar Schaper vond tegelijkertijd dat de weigering van het heropenen van de vergadering die ochtend een kinderachtige actie van de rechterzijde van de Kamer was.

De volgende dag ging de berichtgeving verder. De tribunes raakten vol met mensen, zij wachtten allemaal op een vervolg van de dag ervoor. De toeschouwers waren blij dat hetgeen waarvoor ze kwamen ook gebeurde. De krant noemde het een historische ochtend, vol ruzietjes en scherpe interrupties. Dit was niet eerder voorgekomen en zou hoogstwaarschijnlijk nooit meer voorkomen. Men zou immers voortaan twee keer denken om de minderheid geen repliek te gunnen. De krant noemde de Kamer rumoerig maar het zou nog erger kunnen worden.

‘Intusschen: we hebben thans kennis gemaakt met wat in de literatuur genoemd wordt de technische obstructie, maar we hopen, dat de “psychische” obstructie: het rumoer verwekken, gooien met inktpotten, concerteerden met lessenaars, uitgillen van allerlei melodieuze toonladders nimmer haar intrede in ons parlement zal doen.’¹¹⁵

¹¹³ ‘Tweede Kamer overzicht’, *De Telegraaf*, 17-03-1910, 1.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ ‘Tweede Kamer overzicht’, *De Telegraaf*, 18-03-1910, 1.

Hoewel Schaper had gekozen voor obstructie, zou hierdoor geen chaos in de Kamer ontstaan. Dit waardeerde de Kamer. De krant hoopte de chaos ook nimmermeer tegen te komen. Ze vond dat deze soort praktijken maar aan het buitenland over moesten worden gelaten.

Het Volk, de krant van de arbeiderspartij, schreef ook een stuk over de vergadering. Zo vermeldde deze ook de uitroep van Schaper, ‘Smerige bende’.¹¹⁶ Deze krant stond geheel achter Schaper. Dit is niet verwonderlijk, want de krant was immers gekoppeld aan de SDAP, de partij van Schaper. De krant vond dat de Kamer gewoon de vergadering weer had moeten openen voor de repliek. De rede van A.F. de Lohman schoot in het verkeerde keelgat. Er was namelijk niet te weinig tijd en dus was er ruimte voor de repliek. Deze tijd werd tijdens de obstructie ingehaald door de SDAP. Tegen de acties van de meerderheid moest men met sterke hand opkomen.¹¹⁷

Over de vergadering schreef de krant dat, na de stemming van het heropenen van de vergadering over de sociale verzekeringen, Schaper uit zijn slof schoot.

“‘Smerige bende’”. Hij krijgt hoge woorden met dr. Ankerman (c.h.) en roept even later: “‘Smerige dominee, dat heb je gisteravond bekonkeld’”.¹¹⁸

De krant gaf aan dat Schaper woedend was. Het was een gerichte aanval op een aantal Kamerleden en vooral op De Savornin Lohman. Het weigeren van repliek was volgens Schaper een directe aanval van de rechterzijde van de Kamer op de linkerzijde, met als doel deze de mond te snoeren.

Schaper begon met het aanvragen van stemmingen aan het einde van de vergadering. Dit was een vervolg van het incident van die ochtend. Schaper vroeg een stemming aan en er ontstond weer rumoer. De voorzitter vond dat Schaper de vergadering bespote en een relletje wilde beginnen. Hij zou bewust de vergadering belemmeren en behartigde niet de gang van zaken in de Kamer, zoals de meerderheid dat die ochtend wel wilde doen. Schaper antwoordde dat hij alleen maar het Reglement van Orde volgde en dat de minderheid zich niet liet onderdrukken.¹¹⁹

‘Dat de slag, door onze Kamerfractie toegebracht aan de dompersmeerderheid in de Kamer, raak is geweest, dat bleek zonneklaar uit de woede, waarmede

¹¹⁶ ‘Tweede Kamer’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspers*, 17-03-1910, 3.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ ‘Kamerkroniek’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspers*, 18-03-1910, 7.

jonker Lohman gistermorgen tegen de methode van Schaper te keer ging.’¹²⁰

Deze krant wilde de meerderheid in een kwaad daglicht stellen. Ze keurde de beslissing van Schaper om obstructie te plegen goed. Het was een schot in de roos. De rechterzijde van de Kamer was boos. De obstructie was een wraakactie. Het ging niet meer om de zaken van het parlement, de zaken werden immers vertraagd. Het was een politieke en van te voren bedachte actie van Schaper om de obstructie voor de normale gang van zaken te stellen. Volgens De Savornin Lohman maakte Schaper de Kamer belachelijk.¹²¹

De krant gaf de schuld aan De Savornin Lohman en hij zou dat zelf ook weten. Daarom smeekte hij Schaper te stoppen met de obstructie. De meerderheid zou nu weten dat deze streken niet hielpen om tijd te besparen. Ze moest het vrije woord niet onderdrukken en de minderheid niet de kans op het woord ontnemen. De obstructie was in het landsbelang en zeker in het belang van het proletariaat. Zolang de meerderheid de minderheid niet kleinerde zou er geen obstructie meer komen.¹²² Dit was echter niet de laatste keer dat obstructie werd ingezet als politieke tactiek.

In deze krant kwam een stukje naar voren dat nog niet eerder expliciet was opgeschreven. De voorzitter wilde Schapers intenties achterhalen en had hem voor de vergadering van 17 maart 1910 naar zich toegeroepen. Uit de gebaren van Schaper bleek dat deze zich niet zou inhouden tijdens de vergadering. De voorzitter wilde geen herhaling van de dag ervoor, maar dit was ijdele hoop.¹²³ *Het Volk* stond geheel achter zijn Kamerleden en vond het belangrijk dat deze niet genegeerd werden door de rest van de Kamer. Als dit door obstructie lukte, dan was dit de beste manier om het doel te bereiken.

Het *Algemeen Handelsblad*, een krant met een liberale inslag, schreef ook een stuk over de vergadering. De krant merkte alleen maar op dat er grote beweging was bij de sluiting van het debat. Ook beschreef de krant de vergadering van die dag, dit stuk kwam net als bij vele andere kranten via telegraaf binnen. Het was dus alleen maar de beschrijving van de vergadering, zonder enige eigen mening.

‘In volle obstructie. Wat zoo nu en dan wel eens gedreigd heeft en waarmee zelfs gedreigd is, de parlementaire obstructie, werd heden plotseling werkelijkheid.’¹²⁴

¹²⁰ ‘Obstructie’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspers*, 19-03-1910, 1.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem.

¹²³ ‘Het kwaad wreekt zijn meester’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspers*, 19-03-1910, 1.

¹²⁴ ‘Overzicht’, *Algemeen Handelsblad*, 17-03-1910, 1.

Obstructie kwam niet vaak voor. Het was een pressiemiddel voor de leden in de Kamer om hun zin te krijgen. Hoewel er werd bedreigd met obstructie, was dit een van de eerste keren dat men het gebruikte. Volgens de krant maakte Schaper op een ongeoorloofde manier gebruik van obstructie.

‘Maar obstructie bij wijze van wraakneming kunnen wij niet onder de geoorloofde rangschikken.’¹²⁵

De krant hoopte dat Schaper dit zelf ook in zou zien en zijn plannen voor de volgende dag zou aanpassen. Als hij dit niet deed, dan zouden er misschien wel rakere woorden kunnen vallen dan de woorden van de voorzitter op 16 maart, dat Schaper de Kamer bespottelijk maakte. Ook keurde *Het Algemeen Handelsblad* de woorden die Schaper koos, ‘Smerige bende’, af. De woorden waren niet te verdedigen, zelfs niet als de meerderheid de minderheid onderdrukte. Hoewel dat op zich ook niet goed te keuren was.¹²⁶

In het begin van de tweede vergadering waren er opmerkingen over de obstructie. Zo vroegen Kamerleden Schaper of hij wilde ophouden. Hij antwoordde dat hij wel zou ophouden als er excuses zouden komen van de rechterzijde. Dit beantwoordde de rechterzijde met ironisch gelach. De excuses kwamen niet en daarom zette Schaper de obstructie voort.¹²⁷

Schaper was de rechterzijde nog excuses schuldig voor zijn uitspraken van de dag ervoor. De Savornin Lohman wilde zelfs Schaper niet meer aanspreken met ‘geachte afgevaardigde’.

‘Het is naar wij meenen, sinds de heer Domela Nieuwenhuis door den heer Rutgers van Rozenburg eveneens opzettelijk niet als “geacht” werd vermeld, in de Kamer niet voorgekomen dat zulk een krasse weigering van burgerlijke beleefdheid van den eenen afgevaardigde tegenover den andere viel te constateeren.’¹²⁸

De Savornin Lohman was zo beledigd door de opmerking van Schaper, dat hij weigerde beleefd te zijn. Dit vond men een kwalijke zaak, want het was normaal om beleefd tegen

¹²⁵ ‘Overzicht’, *Algemeen Handelsblad*, 17-03-1910, 1.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ ‘Overzicht’, *Algemeen Handelsblad*, 18-03-1910, 1.

elkaar te zijn. De weigering van De Savornin Lohman werd niet als een al te zware zaak opgenomen, Schaper was veel te ver gegaan. De obstructie, die geen zakelijk onderbouwde reden had, bevorderde de manier van zaken doen in de Kamer niet. Toch was het van Schaper een politieke zet om te kiezen voor obstructie. Ook de machtsuitoefening van de meerderheid was niet in lijn met de normale gang van zaken in het parlement. Daarom veroordeelde de krant de verschillende zaken allemaal.¹²⁹

De Nieuwe Rotterdamsche Courant, ook een krant met een liberale inslag, beschreef de vergaderingen ook. Maar ze schreef ook een stuk over obstructie. Volgens de krant had de minderheid gegrepen naar obstructie, omdat hen de mond was gesnoerd. De rechten, zoals die van repliek, die door ‘zede en traditie’ voor de minderheid waren ontstaan, waren nu door de meerderheid aangerakt.¹³⁰

Maar welke van de groepen was schuldig? Waar men iemand de mond snoert, zal iemand wraak nemen. De wraak was hier obstructie, die op deze manier niets aan de zaak veranderde. Het nam daarom volgens de krant nog een bedenkelijker karakter aan. De obstructie zelf had geen ander doel dan het ophouden van de vergadering en dat was niet gebruikelijk in de Kamer. Ze noemde de obstructie van Schaper een paardenmiddel.¹³¹

Ook schreef de krant over de boosheid van De Savornin Lohman op 16 maart 1910. De vraag was of deze woede kon worden bedwongen als de obstructie de volgende dag verder zou gaan.

‘Of de heer Lohman, die heden zijn drift slechts met moeite bedwong, tegenover deze dwarsdrijverij zijn zelfbeheersing zal weten te bewaren?’¹³²

De Savornin Lohman kon met moeite zijn kalmte bewaren. Hij was zichtbaar boos op Schaper. Door de atmosfeer in de Kamer verloor de Savornin Lohman bijna zijn zelfbeheersing. De obstructie zorgde dus voor woede bij de Kamerleden. Deze waren niet blij met de constante stemmingen.

Op 17 maart ging de obstructie door, zelfs na de vraag van Drucker, om op te houden.

“De heeren zullen stemmen” Tartend riep de heer Schaper het den leden der rechterzijde toe.¹³³

¹²⁹ ‘Overzicht’, *Algemeen Handelsblad*, 18-03-1910, 1.

¹³⁰ ‘Tweede Kamer’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 17-03-1910, 1.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Ibidem.

Dat de krant het tartend noemde gaf aan dat Schaper expres de rechterzijde probeerde te irriteren. Het was werkelijk wraak voor het ontnemen van de repliek, maar tegelijkertijd was het een politieke keuze. Het werd Drucker te veel en hij greep in. Maar dit mocht niet baten. Hoewel volgens de krant de Obstructie van Schaper niet door de beugel kon, rechtvaardigde dit de aanleiding niet.

‘Moge ons land voor herhalingen der tragicomedie van de laatste dagen bewaard blijven.’¹³⁴

Het gebruik van de obstructie was bij de krant niet goed gevallen. Het feit dat ze de dagen liever niet meer zag terugkeren in de Kamer, gaf aan dat ze vond dat de Kamerleden zich zakelijker moesten gedragen. Ze noemde het zelfs een tragikomedie, iets wat niet normaal was voor de rustige Kamer. Het was geen toneel, het ging om staatszaken die het gehele land beïnvloedden.

Ook in de krant *De Standaard*, een krant van de antirevolutionairen, verscheen een artikel over de vergadering. De krant schreef dat de voorzitter de vergadering over de sociale verzekeringen had gesloten, terwijl niet alle Kamerleden aan het opletten waren, sommige waren al bezig met het opruimen van hun spullen.¹³⁵ De dag erna begon de vergadering met een vraag om heropening van de vergadering rondom sociale verzekeringen. Ook deze krant gaf de woorden van Schaper weer en ook het rumoer dat daar op volgde. Dit rumoer was nog steeds bezig, toen het volgende onderwerp in de vergadering begon.

De krant schreef zelfs in een artikel dat een toehoorder Schaper een vos noemde. Een vos verliest immers wel z'n haren maar niet z'n streken. Deze streek was te verwachten van Schaper. Na de stemming begon Schaper ‘te razen en te tieren’. Hij slingerde verschillende benamingen naar de hoofden van de Kamerleden van de rechterzijde.¹³⁶

Deze krant gaf een ander beeld van de niet heropening van de vergadering. Ze zag het niet als het smoren van vrije gedachtenuiting. De Kamerleden die repliek eisten, deden dit alleen omdat ze persoonlijk gekrenkt waren. Over de periode na de stemming schreef de krant het volgende:

¹³³ ‘Tweede Kamer’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 18-03-1910, 1.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ ‘Kameroverzicht’, *De Standaard*, 16-03-1910, 1.

¹³⁶ ‘Kameroverzicht’, *De Standaard*, 17-03-1910, 1.

‘De ontstemming van Links was groot, maar de >>burgerlijke<< partijen aan die zijde gedroegen zich fatsoenlijk. Slechts de sociaaldemocraten sprongen uit den band en gebruikten woorden en uitdrukkingen, die gelukkig in ons Parlement schaars geboord worden.’¹³⁷

Het was niet de gehele minderheid in de Kamer die het rumoer veroorzaakte. Alleen de sociaaldemocraten gedroegen zich niet fatsoenlijk. Hier kwam naar voren dat de woorden en uitdrukkingen, die men gebruikte, niet vaak voorkwamen in het parlement. Normaal sprak men in keurige en zakelijke bewoordingen.

Het was duidelijk dat die ochtend iets stond te gebeuren, want ‘zelden is de vergadering des morgens bij den aanvang zoo druk bezocht als gisterenmorgen het geval was.’¹³⁸ Vooral de stemming trok bekijks, de rest van de vergadering niet zozeer. De spanning die in de lucht hing leek voorbij.¹³⁹

Toch was het incident nog niet voorbij. Schaper vroeg stemming aan. De voorzitter keek bedenkelijk. Schaper beriep zich op het Reglement van Orde. Ook ‘snuwde hij zijn mede-afgevaardigden toe: >>‘Alle stemmings, die mogelijk zijn, zullen gehouden worden hoor!<<’¹⁴⁰ Dat Schaper snauwde, gaf een stuk van zijn intenties weer. De obstructie, de stemmings, waren zijn politieke wraak op de rechterzijde. Bij een van deze stemmings ontstond er rumoer, er vonden ‘herrietjes en venijnigheidjes’ plaats.¹⁴¹ De voorzitter moest zelfs meerdere malen hameren. Het lukte de voorzitter echter niet om het geheel stil te krijgen. Het moest dus wel heel druk zijn geweest in de Kamer. De voorzitter, Bylandt, kon normaal goed de orde houden. Er moest dus wel veel woede zijn als het, zelfs na het hameren van de voorzitter, niet stil werd.

Na dit rumoer vroeg de voorzitter aan de Kamerleden om van het parlement geen bespotting te maken en om zich fatsoenlijk te gedragen. Het creëren van rumoer hoorde volgens de voorzitter niet thuis in de Kamer.¹⁴²

Het was volgens *de Standaard* geen probleem dat het debat gesloten was, want dit was geheel volgens de regels gegaan. Het plegen van obstructie was dit echter ook. Toch was de manier waarop Schaper de obstructie gebruikte niet geheel volgens de regels. Al zou men de regels aanpassen om obstructie tegen te gaan, dan zouden de sociaaldemocraten wel een

¹³⁷ ‘Kameroverzicht’, *De Standaard*, 17-03-1910, 1. Waarschijnlijk gehoord en niet geboord.

¹³⁸ ‘Kameroverzicht’, *De Standaard*, 17-03-1910, 1.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

andere vorm van wraak bedenken. De geest van de obstructie moest men aanpakken.¹⁴³ Het was dus geheel de schuld van Schaper dat er rumoer ontstond in de Kamer en dit was volgens de krant een punt dat men moest aanpassen. Het is wel logisch dat de krant aan de kant van de meerderheid ging staan, het was immers de krant van de antirevolutionairen.

De tribunes zaten stampvol.

‘Als de heeren >>mot<< hebben, –zooals de heer Nolting het in zijn tijd noemde, wanneer er herrie was in de Kamer-, als de heeren >>mot<< hebben, dan is er altijd veel animo bij het publiek.’¹⁴⁴

Het rumoer en het tonen van emotie, in dit geval vooral woede, zorgde voor veel aandacht bij het publiek. Het was een bijzondere gebeurtenis, want normaal zaten de tribunes niet stampvol. Woede in het parlement zorgde voor belangstelling bij het volk, terwijl de normale gang van zaken dit niet veroorzaakte. In de rest van de krant van 18 maart 1910 besprak men vooral de vergadering zoals deze in alle andere kranten ook beschreven stond.

Deelconclusie

Hoewel het plegen van obstructie volgens het Reglement van Orde was toegestaan, vonden de Tweede Kamerleden de obstructie van Schaper niet gepast. In alle kranten, behalve in *Het Volk*, werd de obstructie van Schaper veroordeeld. Hij belemmerde immers de gang van zaken in het parlement. Hij behartigde de belangen van de Kamer niet. De Kamerleden vonden ook dat er in de Kamer geen ruimte was voor wraak, de Kamer was een plaats waar het land werd bestuurd.

Maar ook de reden voor de obstructie werd door velen veroordeeld. Schaper en de rest van de minderheid hadden gewoon repliek moeten kunnen geven. De meerderheid had dit niet moeten dwarsbomen. De opmerking van Schaper na de stemming over de repliek kon volgens de kranten niet. Het was een belediging aan het adres van de andere Kamerleden, zo werd het een persoonlijke aanval. Hoewel Schaper dit vanuit zijn woede zei, werd dit hem wel kwalijk genomen. De Kamerleden hoorden elkaar niet aan te vallen, in de Kamer moest men de zaken van het land behartigen. Toch werd deze spontane uitroep van Schaper eerder vergeten dan de van te voren bedachte obstructie. Het was een van te voren bedachte politieke tactiek en dit werd hem zeer kwalijk genomen.

¹⁴³ ‘Bedenklijke praktijken’, *De Standaard*, 18-03-1910, 1.

¹⁴⁴ ‘Kameroverzicht’, *De Standaard*, 18-03-1910, 1.

Het rumoer in de Kamer zorgde voor interesse van het volk. De tribunes zaten stampvol. Het volk vond het ook bij dit incident interessant om de Kamerleden buiten hun zakelijke manier van doen te zien. Als er herrie was in de Kamer, dan kwam het publiek kijken.

Hoofdstuk 4: Nierstrasz-incident

In 1913 volgde het kabinet Cort van der Linden het kabinet Heemskerk op. Dit kabinet bestond uit liberalen en vrijzinnig democraten en was extraparllementair. De ministers hadden dus niet perse de steun van hun partij. De grootste partijen in de Tweede Kamer waren de katholieken, de ARP en de liberale partijen. Maar ook de SDAP was met 19 zetels een grote partij. H. Goeman Borgesius, een liberaal, was de voorzitter van de Tweede Kamer. Het kabinet Cort van der Linden moest in zijn handelen rekening houden met de Eerste Wereldoorlog en de neutraliteitsstatus van Nederland.¹⁴⁵

Op 16 november 1916 besprak men in de Tweede Kamer enkele veranderingen in de grondwet. Bij de revisie van artikel 89, over de schadeloosstelling, het presentiegeld en het pensioen voor de Kamerleden, kwam Boudewijn Nierstrasz aan het woord, lid van de Vrije Liberalen. Het voorstel bestond uit verschillende punten, zo zou men de schadeloosstelling verhogen van f 2000,- naar f 3000,- en als presentiegeld zouden de Kamerleden, elke keer als ze aanwezig waren, f5,- krijgen. Eerder kreeg men geen presentiegeld. Hierdoor kon een Kamerlid geen geld verdienen met zijn plaats in de Tweede Kamer en bleef de Kamer alleen toegankelijk voor de elite.¹⁴⁶

Nierstrasz, naast Kamerlid ook directeur van de Hollandsche Stoomboot Maatschappij, vond dat het invoeren van presentiegeld baantjesjagerij bevorderde. Hij gebruikte in zijn verhaal als voorbeeld de vergoedingen die Kamerleden kregen voor commissies op het gebied van de voedseldistributie van minister Posthuma. Hij zei dat de minister de Kamerleden voor een paar rijksdaalders zover zou krijgen dat zij zand in de ogen van hun kiezers zouden strooien.¹⁴⁷ Als de Kamerleden geld zouden krijgen voor de zaken in het parlement zou dit hun integriteit in het geding brengen.¹⁴⁸ Er moesten volgens Nierstrasz meer ‘mannen van zaken’ in de Kamer komen.¹⁴⁹ Nierstrasz vond dat de Kamerleden naast hun werk in de politiek ook nog een baan moesten hebben, zodat ze wisten wat er in het land speelde. Volgens hem was er sprake van een verwijdering tussen parlement en volk.¹⁵⁰ En dit moest men tegengaan anders zou men de algemene belangen niet meer behartigen en zouden

¹⁴⁵ <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8ws4/kabinet_cort_van_der_linden_1913_1918> 30-06-2015.

¹⁴⁶ P. Hagen, *Politicus uit hartstocht, biografie van Pieter Jelles Troelstra* (Amsterdam 2010) 617.

¹⁴⁷ Hagen, *Politicus uit hartstocht*, 617.

¹⁴⁸ R. Kroese, *Een kwestie van politieke moraliteit. Politieke corruptieschandalen en goed bestuur in Nederland, 1848-1940* (Hilversum 2013) 163.

¹⁴⁹ I. Tames, *Oorlog voor onze gedachten. Oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat. 1914-1918* (Hilversum 2006) 105.

¹⁵⁰ Tames, *Oorlog voor onze gedachten*, 105.

er alleen maar beroepspolitici zijn.¹⁵¹ Hij eindigde zijn toespraak met de opmerking dat elke Kamer van de regering de behandeling ondervond die haar toekwam.¹⁵²

Voor Nierstrasz was het makkelijk om te protesteren tegen het aannemen van presentiegeld, hij was immers de directeur van de Hollandsche Stoomboot Maatschappij. Maar niet alle Kamerleden hadden zo'n goed betaalde baan naast het Kamerlidmaatschap en vele vonden het fijn om betaald te worden. Maar vooral de insinuatie dat deze Kamerleden zich lieten omkopen schoot bij de Kamerleden in het verkeerde keelgat.

Handelingen

De *Handelingen* van 16 november 1916 geven de vergadering over de grondwetswijzigingen weer. De gehele toespraak van Nierstrasz was uitgeschreven. Het lijkt alsof er voor de rest niets gebeurde in de Kamer. Halverwege de toespraak stond echter een opmerking over het rumoer in de Kamer.

‘De heer Troelstra en andere leden interrompeeren: Het is schande voor een directeur van een grote stoombootmaatschappij; u vertegenwoordigt hier steeds groote kapitalistische belangen.’¹⁵³

De voorzitter zei dat de leden de spreker niet voortdurend moesten interromperen. Meer woorden maakte men niet vuil aan deze onderbrekingen. Troelstra was wel de enige van de leden die men bij naam noemde. Hij was duidelijk aanwezig in deze onderbrekingen en was waarschijnlijk het luidruchtigst. Hij zal dan ook naar alle waarschijnlijkheid de zin die is opgeschreven hebben uitgesproken.

De voorzitter riep Nierstrasz meerdere malen tot de orde tijdens diens toespraak. Nierstrasz mocht niet zo ver van het onderwerp afwijken. Eén van de keren zei de voorzitter zelfs dat Nierstrasz een einde moest maken aan zijn toespraak, anders was hij verplicht hem het woord te ontnemen. Dit was een van de uiterste rechten die de voorzitter van de Tweede Kamer had. Zoals in hoofdstuk 1 al is besproken, had de voorzitter meerdere rechten, waarvan het recht om een spreker het woord te ontnemen als deze van het onderwerp afweek er een was. De voorzitter vond dat Nierstrasz te ver ging in zijn toespraak. Hij vond dat Nierstrasz zichzelf zag als zedenmeester van de Kamer. Dit was echter de taak van de voorzitter. De

¹⁵¹ P.P. T. Bovend'Eert en H. R. B. M. Kummeling, *Het Nederlandse parlement* (Deventer 2010) 153.

¹⁵² Hagen, *Politicus uit hartstocht*, 617.

¹⁵³ *Handelingen Tweede Kamer*, 16-11-1916.

voorzitter vond het ook ongepast dat Nierstrasz de Kamer de les aan het lezen was. Hij gaf Nierstrasz de kans om terug te keren naar het onderwerp dat aan de orde was. Hier maakte Nierstrasz gebruik van en hij maakte zijn toespraak over het besproken onderwerp af.

De voorzitter gaf, na de toespraak van Nierstrasz, het woord aan de volgende spreker. Maar voor deze aan het woord kon komen gebeurde er iets in de Kamer. Dit is als volgt opgenomen in de *Handelingen*:

‘De Minister en zeer vele leden omringen den heer Nierstrasz en er ontstaat een hevige opgewondenheid in de Kamer. Na door voortdurend hameren tevergeefs getracht te hebben de orde te herstellen, schorst de Voorzitter voor eenige tijd de vergadering.’¹⁵⁴

De tekst gaf niet duidelijk weer waar de opgewondenheid vandaan kwam, er stond immers alleen ‘zeer vele leden’. Hier noemde men Troelstra, wat eerder wel het geval was, niet bij naam. Het volgende opvallende was, dat men sprak over ‘een hevige opgewondenheid’. Deze bewoording zou men tegenwoordig nooit gebruiken voor een extreme reactie in de Kamer. De opmerking, dat er na tevergeefs te hebben gehamerd geen stilte kwam en de voorzitter de vergadering moest schorsen, laat zien dat er sprake was van een incident in de Kamer. De volgende spreker kon immers niet gewoon aan het woord komen. Er was te veel geluid in de Kamer en de gewone gang van zaken kon geen doorgang vinden.

De volgende opmerking van de voorzitter maakte duidelijk dat het geluid heel luid was.

‘Intusschen, het slot van de rede van dien geachten afgevaardigde was hier aan het bureau, niet alleen voor mij, maar voor allen, die hier stonden, volkomen onverstaanbaar. Er was rumoer in de Kamer en er volgde nog een grooter rumoer nadat de rede was uitgesproken, waarvan het gevolg is geweest, dat de Kamer voor een half uur is geschorst.’¹⁵⁵

De toespraak van Nierstrasz was niet hoorbaar voor de voorzitter, hij moest zelfs aan de stenografische dienst vragen of hij een kopie kon krijgen van de toespraak. Tijdens de toespraak van Nierstrasz was ook sprake van rumoer. Dit komt in de rest van de *Handelingen*

¹⁵⁴ *Handelingen Tweede Kamer*, 16-11-1916.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

niet duidelijk naar voren. Na de toespraak werd het alleen maar rumoeriger, zoals blijkt uit de woorden van de voorzitter. Toch bleef wat er precies gebeurde tijdens het rumoer in het midden.

In de *Handelingen* van 17 november 1916 staat dat Troelstra deze vergadering op medisch advies niet bij zou kunnen wonen. Verder werd er niet veel over gezegd. Troelstra was waarschijnlijk beïnvloed door de opwinding van de dag ervoor. Hij was pas vanaf september, na een ziekteverlof, terug in de Kamer.¹⁵⁶ Het incident had Troelstra zo beïnvloed, dat deze op medisch advies de zitting niet zou bijwonen. Naast de afwezigheid van Troelstra waren er meer aanwijzingen dat de vorige dag een incident had plaatsgevonden. Het onderwerp van de vergadering was nog steeds het presentiegeld. Aanwezig waren dezelfde mensen, alleen E.J. Beumer was de vorige dag niet aanwezig. Deze man komt echter niet aan het woord.

Toen Th. H. de Meester, een liberaal, aan het woord kwam, besprak hij het incident van de vorige vergadering. Hierbij gebruikte hij de volgende woorden:

‘Mijnheer de Voorzitter! De vergadering der Kamer is gisteren gesloten onder den indruk en de beroering van een incident, zóó heftig, als gelukkig slechts zelden zich voordoet.’¹⁵⁷

Hiermee gaf het Kamerlid aan dat dit soort uitbarstingen en rumoer niet vaak voorkwamen in de Tweede Kamer. Hier kwam weer naar voren dat men in de Tweede Kamer niet vaak emotie toonde en hij noemde dit ‘gelukkig’. Hij had de Kamer liever rustig. De Meester besprak verder dat de Voorzitter goed had verwoord wat Nierstrasz fout deed in zijn toespraak. In zijn verhaal kwam De Meester niet terug op de woede van Troelstra. Betekende dit dat hij dit niet zo belangrijk vond? Misschien noemde hij Troelstra wel indirect in de beroering van het incident, Troelstra was immers een van de leden die er voor zorgden dat de zitting werd gesloten.

De Meester zei later in zijn verhaal dat, hoewel hij hetzelfde onderwerp besprak als Nierstrasz, hij dit zonder drift en zonder opwinding zou doen, maar wel ‘met den meesten ernst en den meesten nadruk’. Hij had net als Nierstrasz enige vorm van protest tegen het presentiegeld. Volgens hem was een betoog zonder drift iets wat meer in overeenstemming

¹⁵⁶ P. Hagen, *Chronologie van het leven van Pieter Jelles Troelstra* (Amsterdam)

<<http://www.iisg.nl/troelstra/chronologie.php>> 20-12-2014.

¹⁵⁷ *Handelingen Tweede Kamer*, 17-11-1916.

was met de waardigheid van het college.¹⁵⁸ De Meester vond dat de woede tijdens de vergadering van de vorige dag niet thuishoorde in de Tweede Kamer. Een spreker zou dit ook niet moeten opwekken met zijn toespraak. Dit deed Nierstrasz wel en De Meester veroordeelde zijn manier van doen.

Hierna vermeldde De Meester dat de toespraak van Nierstrasz op papier stond.

‘Men vergete niet, dat wij hier te doen hebben gehad met een geheel opgeschreven redevoering; niet met een redevoering, waarin de spreker, ook ten gevolge van de opwinding die zich tegen hem openbaarde, gaandeweg, in het vuur zijner rede, zich een en ander had laten ontvallen. Dan zou er naar mijner bescheiden meening verontschuldiging zijn te pleiten, wat nu niet het geval is; want hij had zijn rede geheel geschreven voor zich.’¹⁵⁹

De Meester vond het erger dat een rede van papier een ernstige emotionele reactie kreeg, dan een rede die vanuit het hoofd werd gesproken. De Meester zei dat hij, nu het een geschreven toespraak betrof, geen excuus kon vinden voor Nierstrasz. Deze was immers niet door de opwinding in de Kamer tot de toespraak gekomen. Als men een rede opschreef, dan moest men rekening houden met de reactie. Dit had Nierstrasz niet gedaan. Of had hij met opzet deze opschudding veroorzaakt? Een op papier gestelde belediging was erger dan een belediging vanuit emotie, in dit geval woede. In ieder geval was er geen excuus voor Nierstrasz' toespraak. De reacties op de toespraak konden wel worden geëxcuseerd. Deze waren namelijk niet op voorhand uitgedacht.

Pas na de pauze in de vergadering van 17 november 1916 sprak een van de hoofdrolspelers van het incident, namelijk Nierstrasz zelf.

‘Ik betreur dat ik die woorden heb gebezigd en bied daarvoor aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en aan de Vergadering mijn verontschuldiging aan.’¹⁶⁰

Nierstrasz zei hiernaast nog dat hij begreep dat de Kamerleden aanstoot hadden genomen aan de woorden die hij de dag ervoor had gesproken. Toch moest volgens hem duidelijk zijn dat

¹⁵⁸ *Handelingen Tweede Kamer, 17-11-1916.*

¹⁵⁹ *Ibidem.*

¹⁶⁰ *Ibidem.*

hij het niet krenkend bedoelde, aangezien hij zelf ook geld kreeg om in een commissie te zitten. De opgeschreven woorden waren dus volgens Nierstrasz, hoewel nodig om zijn punt te maken, niet bedoeld om de leden van de vergadering of de minister te beledigen.¹⁶¹ Hij vond de beledigingen wel nodig om zijn punt te maken. Hij had hier over nagedacht toen hij de rede op papier stelde. Hoewel hij niet kon bedenken dat de Kamer met zoveel rumoer op de rede zou reageren, had hij waarschijnlijk wel enig commentaar verwacht. Hij wilde waarschijnlijk dat er een reactie zou komen op zijn rede, zodat de vergadering er over zou spreken.

Na Nierstrasz kwam de minister van Binnenlandse Zaken, P.W.A. Cort van der Linden, een liberaal, aan het woord. Hij accepteerde de verontschuldigen aan zijn adres, maar niet de excuses die gericht waren aan de minister van Landbouw. Hij vond dat Nierstrasz de minister van Landbouw verdacht had gemaakt zonder dat deze zichzelf kon verdedigen. Maar Cort van der Linden had het niet over het rumoer in de rest van de Kamer en hij noemde Troelstra in het geheel niet. Hij besprak nog wel de laatste zin van Nierstrasz' toespraak, deze vond hij niet kloppen. De Kamer gaf al jaren alles voor het land, zelfs met risico voor eigen welzijn.¹⁶² Hiermee liet hij weten dat hij vond dat, hoewel Nierstrasz zijn excuses had gemaakt, de toespraak echt niet door de beugel kon.

Het volgende Kamerlid dat over het conflict sprak, was een partijgenoot van Troelstra. J.H.A. Schaper zei het volgende:

‘Mijnheer de Voorzitter! In eerste plaats een woord over het incident van gisteren, al zal ik daarover zeer weinig zeggen. Ik heb ten aanzien van de Kamer zelf veel op mijn geweten, en vooral ten aanzien van een deel der Kamer, en zal dus niet te keurig zijn in de beoordeling van de waarde van een zeker excuus; maar ik geloof toch, dat er onderscheid moet gemaakt worden tusschen een uiting en een belediging, zelfs in drift gedaan, en een weloverwogen, te voren op schrift gestelde redevoering, waarin men zijn medeleden op geraffineerde wijze beledigt, zoals gister is geschied.’¹⁶³

Ook hij vond dat Nierstrasz zich beledigend had uitgelaten. Maar Schaper gaf aan dat hij zelf ook niet altijd netjes was geweest. Misschien verwees hij hiermee ook indirect naar het

¹⁶¹ *Handelingen Tweede Kamer*, 17-11-1916.

¹⁶² *Ibidem*.

¹⁶³ *Ibidem*.

optreden van 16 november 1916, hoewel het onwaarschijnlijk was dat Schaper zowel zichzelf als Troelstra iets zou verwijten. Schaper sprak, net als De Meester, over een verschil tussen een op schrift gestelde rede en een vanuit het hoofd gesproken. Ook hij vond dat een op schrift gestelde redevoering zwaarder zou moeten wegen dan een uit het hoofd gesproken. Het was ook een algemene ongeschreven regel dat men er vanuit kon gaan dat over een rede op schrift langer was nagedacht. En als men over een rede had nagedacht kon er ook over de reactie zijn nagedacht en of de rede wel of niet beledigend zou zijn. Een stuk dat op papier was gezet zou geen beledigingen meer moeten bevatten. Als een rede niet was voorbereid dan was dit moeilijker. Vaak werd de rede dan ook beïnvloed door de gebeurtenissen in de Kamer op dat moment. Deze invloed was er niet als er vooraf over was nagedacht. Nierstrasz was niet door de stemming in de Kamer beïnvloed, want hij las zijn toespraak voor.

Over de woede van Troelstra en de andere Kamerleden sprak men in de vergadering van 17 november 1916 niet. Het is mogelijk dat dit kwam omdat de uitbarstingen uit woede kwamen en dus niet vooraf waren opgeschreven. Ook dit zei iets over de gewoonte in de Kamer, het was namelijk niet normaal dat de Kamer in zo'n rumoer was. De Kamerleden zouden ook de reactie op de toespraak kunnen bespreken, maar dit gebeurde dus niet. De eerste keer dat Troelstra weer in de Kamer aanwezig was, werd er niet gesproken over het rumoer en zijn aandeel in dit incident.¹⁶⁴ Ook het negeren van de uitbarsting zei iets over normale gang van zaken in de Tweede Kamer. Toen Troelstra op 21 november 1916 voor het eerst na het incident weer in de Tweede Kamer kwam, was Nierstrasz niet aanwezig, maar de vergadering ging ook niet meer over hetzelfde onderwerp. Het was niet de gewoonte in de Kamer om over onderwerpen te spreken terwijl deze niet aan de orde waren. Dit kon de reden zijn waarom men niet meer sprak over de uitbarsting van Troelstra. Men kwam ook niet terug op de reden waarom Troelstra op 17 november niet aanwezig was. De woede van Troelstra was echter geen politiek probleem, dus er hoefde niet op teruggekomen te worden.

Kranten

In het *Algemeen Handelsblad* van 17 november 1916 stond een artikel over het voorval. Het *Algemeen Handelsblad* was een krant met een liberale inslag. Het artikel begon met een duidelijk beeld van de woede in de Tweede Kamer.

‘Voorbereiding tot pacificatie: een woest toneel van haat, een geloei

¹⁶⁴ *Handelingen Tweede Kamer*, 21-11-1916.

van lawaai, een dreiging van handtastelijkheden – een spektakel als wij nog zelden tot nooit [...] hebben bijgewoond.’¹⁶⁵

Deze woorden gaven een extreem beeld. Vooral de ‘dreiging van handtastelijkheden’ gaf aan dat het conflict nog net niet tot een vechtpartij was gekomen. Duidelijk was het tonen van emotie, in dit geval woede, iets ongewoons in de Kamer. Alleen tijdens de Nacht van Staal was dezelfde hoeveelheid rumoer gemaakt in de Tweede Kamer. Verderop in het artikel wees men nog een keer op het feit dat het een ongewone situatie was, een schorsing van de vergadering kwam namelijk niet vaak voor.¹⁶⁶

Het *Algemeen Handelsblad* maakte de situatie in de Kamer deels belachelijk, vooral omdat de situatie in de rest van Europa veel serieuzer was, de Eerste Wereldoorlog was immers bezig.

‘Ja, terwijl de wereld rondom ons van vuur doorvlamd wordt en van bloed doorstroomd [...] gaan onze afgevaardigden elkaar welhaast te lijf over de vraag, of hun waardigheid wordt aangetast door eenig presentiegeld.’¹⁶⁷

Ook hier schreef men over een bijna-vechtpartij. Maar de krant plaatste het incident vooral in perspectief. Terwijl de rest van de wereld aan het vechten was voor hun vrijheid, vochten de Kamerleden praktisch om presentiegeld. En dan vooral omdat het hun eigen waardigheid betrof. Als het over een ander onderwerp zou zijn gegaan, was er misschien niet zo’n rumoer ontstaan.

Men legde in de rest van het artikel uit wat er gebeurd was in de Tweede Kamer ten tijde van het incident. Nierstrasz sprak volgens de journalist zijn toespraak uit terwijl er, vooral van de kant van de socialisten, commentaar was op zijn opmerkingen. Nierstrasz trok zich niet veel aan van de commentaren van de leden of van de voorzitter. Er werd met hoongeroproep gereageerd en het einde van de toespraak ‘ging onder in een branding van toornige uitroepen’.¹⁶⁸ Meerdere leden verzamelden zich rond Nierstrasz en spraken over een schande. Maar niemand werd zo boos als Troelstra.

‘En plotseling schoot, in een van de banken der rechterzijde, eenige

¹⁶⁵ ‘Tweede Kamer overzicht’, *Algemeen Handelsblad*, 17-11-1916, 2.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Ibidem.

plaatsen achter de heer Lohman, de heer Troelstra op die zich daarheen had omgewerkt door het gewoel en riep tot de heer Nierstrasz: “Er uit met jou! Jij schurk, durf jij van idealen te spreken! Jij!... Jij!.. Er uit! ... Er uit!..” Hij scheen met bedoelingen van handtastelijkheden op den heer los te willen springen, doch werd vastgehouden door eenige andere leden.’¹⁶⁹

De woede van Troelstra was niet te missen. Hij stond op de banken te schreeuwen en wilde zelfs gaan vechten met Nierstrasz. Als Troelstra niet tegen was gehouden door andere leden, was het tot een vechtpartij gekomen. Het artikel beschreef verder hoe Troelstra weer kalmeerde om een seconde later weer op te springen en te roepen tegen Nierstrasz. Troelstra werd geheel bleek en zijn krachten leken het te begeven. De voorzitter moest door het vele lawaai de vergadering schorsen. Troelstra werd door zijn medeleden buiten de Kamer gebracht maar niet voordat een van hen Nierstrasz het volgende toeriep: ‘Als Troelstra er wat van krijgt, zullen we het jou inpeperen!’¹⁷⁰ Bij de andere leden kwam de boosheid naar voren, ze vonden het de schuld van Nierstrasz dat Troelstra zo reageerde.

De journalist van het *Algemeen Handelsblad* vond de woorden van Nierstrasz, hoewel kwetsend, niet noodzakelijk zo bedoeld. Ook leek hij de opmerkingen gemaakt door de socialisten niet te waarderen. ‘Maar het paste allerminst den socialisten om zoo op te stuiven over krasse woorden.’¹⁷¹ Hoewel de woorden van Nierstrasz niet zo kies gekozen waren, hadden de socialisten volgens de krant niet zo moeten reageren. Troelstra was een van die socialisten die op was gestoven. De socialisten hadden de kalme manier van doen in het parlement aan moeten houden.

In het *Algemeen Handelsblad* van 18 november gaf men aan dat er op 17 november rijen buiten het parlement hadden gestaan. Allemaal mensen die op de publieke tribune het schouwspel wilden aanschouwen. ‘Het auditorium voor ’t spektakel was er maar... waar waren de hoofdrolspelers.’¹⁷² Volgens de krant waren zowel Troelstra, de vervuller van ‘*de beau rôle*’, en Nierstrasz, de ‘*snode marqué*’, niet aanwezig.¹⁷³ Troelstra was op advies van zijn dokter, die niet geloofde dat Troelstra nog zo’n emotionele dag aankon, afwezig. Troelstra had zich zeer ingespannen bij de zitting van de vorige dag en had zeer boos

¹⁶⁹ ‘Tweede Kamer overzicht’, *Algemeen Handelsblad*, 17-11-1916, 2.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Ibidem.

gereageerd. Nierstrasz' spullen lagen er wel en men verwachtte ook dat hij die dag het woord zou nemen.¹⁷⁴

De vergadering begon alsof er de vorige dag niets was gebeurd, dit was zo tot aan de pauze. Na de pauze kwam Nierstrasz aan het woord. Inmiddels waren de tribunes vrij leeg. De mensen kwamen vooral voor een vervolg van het spektakel dat de dag ervoor had kunnen worden aanschouwd, maar toen bleek dat er niet weer een uitbarsting zou volgen waren de mensen weer naar huis gegaan. Dat er een rij stond om op de publieke tribune te kunnen zitten was iets bijzonders. De achterste in de rij wisten zelfs dat ze niet binnen zouden komen, toch bleven ze in de kou staan wachten. Het volk wilde de woedende Kamerleden graag aanschouwen. Het volk, dat niet vaak kwam kijken naar het parlement, wilde als de vergaderingen enig theatraal effect hadden wel komen. Het ging het volk niet om de beraadslaging in de Kamer, maar om het theatrale effect. Als ze naar een spektakel konden kijken, kwamen ze.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 november 1916 schreef ook een stuk over het incident in de Tweede Kamer. De krant had net als het *Algemeen Handelsblad* een liberale inslag. Ook hier beschreef men de gebeurtenissen in de Kamer. Ze noemde de bespreking van het wetsartikel rumoerig, er was veel geschreeuw, boosheid en zenuwachtige drift. Toch legde zij net als het *Algemeen Handelsblad* de schuld van het rumoer niet geheel bij Nierstrasz, hoewel hij natuurlijk een aandeel had door de keuze van zijn woorden. Zij legde de oorzaak ook bij de Kamer, die Nierstrasz geen ruimte gaf om zijn toespraak te houden.

‘Echter moet er geconstateerd worden, dat reeds vrij spoedig (reeds lang vóór het uitspreken van de meest grievende woorden) een woelige, verontwaardigde schare den heer Nierstrasz omgaf en de invectieven, welke dit Kamerlid in menigte toegeschreeuwd werden, niet slechts aan het slot zijner rede weerklonken.’¹⁷⁵

Er is volgens de krant Nierstrasz geen kans gegeven om zijn gehele toespraak te houden, waardoor de Kamerleden niet wisten wat hij wilde zeggen. Ze waren reeds opgewonden voor het hele punt was gemaakt. Het was een ongeschreven regel dat de emotie van Kamerleden, blijdschap of woede, een ander Kamerlid niet mocht belemmeren tijdens een toespraak. Het was normaal om de spreker uit te laten praten en alleen te interrumperen als het belangrijk

¹⁷⁴ ‘Tweede Kamer overzicht’, *Algemeen Handelsblad*, 17-11-1916, 2.

¹⁷⁵ ‘Vergadering van donderdag 16 november’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 17-11-1916, 1.

was voor de toespraak. Pas als de andere Kamerleden zelf spreektijd kregen, konden deze reageren op de dingen die gezegd waren.

De leden van de Kamer waren verontwaardigd over de toespraak van Nierstrasz.

‘Onder de verontwaardiging mengde zich allengs bezorgdheid voor de heer Troelstra, dien wij nog nooit zóó driftig gezien hebben, die doodsbleek telkens opnieuw opstooft en tenslotte slechts met groote moeite door Mr Veen¹⁷⁶ en anderen gekalmeerd en bedwongen werd, toen hij uit de bank, waar hij was neergezegen en een ijlings aangeboden glas water had leeggedronken, opnieuw in de richting van de spreker wilde vliegen.’¹⁷⁷

De krant liet zien dat de driftigheid van Troelstra niet iets was wat ongewoon was, maar de mate waarin Troelstra driftig was was wel iets nieuws. Verderop in het artikel schreef ze nogmaals over de drift van Troelstra, deze had niets kunstmatigs. Hoewel de andere sociaaldemocraten misschien iets paradoxaals in hun doen hadden, kwam de reactie van Troelstra vanuit zijn ziel.¹⁷⁸ Zijn drift deed hem meer dan de kalm gebleven spreker, Nierstrasz ging immers niet terug staan schreeuwen. De oprechte woede die Troelstra toonde werd gezien als iets wat beter was dan een onechte, gespeelde woede.

De krant gaf duidelijker dan het *Algemeen Handelsblad* het beeld dat Troelstra de luidste en driftigste man in de Kamer was ten tijde van het incident. Ze gaf ook aan dat door de houding van de Kamer dit incident had kunnen ontstaan. Ze noemde het zelfs een betreurenswaardig conflict. Deze woede hoorde volgens de krant niet thuis in de politieke arena.

De *Telegraaf* schreef, net als de andere kranten, een artikel over het incident. Het was een neutrale krant. In een artikel legde ze de schuld bij Nierstrasz, hij had de reactie uitgelokt. Maar de *Telegraaf* begon met een uitleg, dat wat er in de Kamer was gebeurd zeldzaam was.

‘Want wat nu in de Tweede Kamer heeft plaats gehad --- inderdaad, zoiets zal in ons parlement niet vaak zijn voorgevallen. We hebben vage herinneringen aan vorige incidenten. Allereerst aan het opstootje

¹⁷⁶ Een Tweede Kamer lid van de Christen Unie.

¹⁷⁷ ‘Vergadering van donderdag 16 november’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 17-11-1916, 1.

¹⁷⁸ Ibidem.

onder het kabinet-De Meester, tusschen den premier en mr. Karnebeek en andere. Maar dit... Dit was véél erger.’¹⁷⁹

Ook hier keken ze terug naar de Nacht van Staal als vorig incident. Maar ze vonden deze nacht niet zo erg als wat er tijdens het Nierstrasz-incident gebeurde. Naast het al eerder vertelde verhaal van Nierstrasz beschreef de krant ook de reactie van de Kamerleden op de toespraak. Tijdens de toespraak was er al sprake van ‘onheilspellend gerommel’.¹⁸⁰

‘In den socialistischen hoek van den parlementairen hemel trokken zich donderwolken saam. Scherpe interrupties, als vele bliksemschichten, schoten door de zaal.’¹⁸¹

De krant schetste hier een duidelijk beeld, vooral de socialisten, waar Troelstra deel van uitmaakte, namen aanstoot aan de toespraak. De socialisten waren degenen die tijdens de toespraak van Nierstrasz het vaakst aan het schreeuwen waren. Door de beeldspraak van donderwolken liet de krant zien dat de socialisten al snel tijdens de rede het niet eens waren met de woorden van Nierstrasz. Maar aan het einde van de rede werd volgens de krant de woede vanuit alle kanten van de Kamer duidelijk. De kalme en rustige Tweede Kamer veranderde in een drukke donderbui.

De Telegraaf beschreef net als de andere kranten dat Troelstra zeer woedend was en hierdoor zeer bleek werd. Anders dan de andere kranten zocht deze krant een verklaring voor de woede-uitbarsting van Troelstra.

‘Zoo verstaan wij dan ook, dat de heer Troelstra het zich zéér aantrok, hij, die in geen enkele commissie zitting heeft, die altijd trouw op zijn post was, die aan den strijd voor zijn werkelijke ‘idealen’ een rustig en onafhankelijk bestaan en zijn gezondheid heeft opgeofferd. In zijn figuur was gisteren iets tragisch en tevens iets echtmenselijks.’¹⁸²

Troelstra’s uitbarsting kwam dus niet zomaar uit het niets. Nierstrasz maakte alles waar Troelstra voor had gevochten in een klap minder waard. Troelstra wilde dat het duidelijk was

¹⁷⁹ ‘Vergadering 16 november’, *De Telegraaf*, 17-11-1916, 2.

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² Ibidem.

dat zijn idealen niets met geld te maken hadden. Deze uitleg maakte duidelijk dat Troelstra's boosheid geen toneelstukje was maar echt. De krant gaf een positieve interpretatie aan de woede-uitbarsting van Troelstra. Het liet een menselijk aspect zien van het Kamerlid, normaal toonde men in de Tweede Kamer geen menselijke aspecten.

In *de Telegraaf* van 18 november schreef men enkel dat Troelstra op medisch advies niet aanwezig was bij de vergadering.¹⁸³ Men ging niet in op het feit dat Troelstra niet aanwezig was door de uitbarsting van de dag ervoor.

De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad was, zoals de titel al zegt, een krant met een godsdienstige, katholieke, inslag. Ook deze krant liet aan zijn lezers weten wat er gebeurde tijdens de vergadering in de Tweede Kamer.

‘In mijn ruim elfjarige parlementaire ervaring kan ik geen incident aanwijzen, dat zoo'n hevige massale opwindning heeft veroorzaakt, als dat, hetwelk hedenmiddag voorviel bij de beraadslaging over art. 89.’¹⁸⁴

In *de Tijd* maakte men duidelijk dat het tonen van woede niet iets normaals was in het parlement. Nierstrasz greefde de gehele volksvertegenwoordiging, de Kamerleden voelden zich aangevallen. Daarom reageerde ze ook zo boos. De journalist vond dat Nierstrasz wel een punt had met zijn toespraak, maar de manier waarop Nierstrasz het bracht kon beter. Aan het einde van de rede ontstond er rumoer en hieven de Kamerleden hun vuisten op. Het opvallende aan het bericht in deze krant was dat deze Troelstra's agitatie wel noemde maar niet uitwerkte. Zij vond het pijnlijkst van die dag dat de minister Cort van der Linden meedeed met het rumoer. Hij werd, net als Troelstra, bleek en hief zijn hand in woede op. Het was niet normaal dat een minister zo reageerde op een spreker. Ministers hoorden de Kamerleden aan te horen en deze niet op hun plaats te zetten. De woede die de minister toonde, was iets wat bijna nooit voorkwam.

De Tijd besprak ook de omstandigheden binnen en buiten het parlement op 17 november 1916.

‘Vol nieuwsgierigheid was hedenmorgen half Den Haag uitgelopen, om spijtig over het verzuimen van het incident gisteren, te probeeren vandaag althans nog eenige parlementaire sensatie mee te leven.’¹⁸⁵

¹⁸³ ‘Mr. Troelstra’, *De Telegraaf*, 18-11-1916.

¹⁸⁴ ‘Van ons parlement’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 17-11-1916, tweede blad.

Het volk vond de sensatie interessant, er stonden immers rijen voor de ingang van de publieke tribune. Men vond het jammer dat ze de sensatie, die bijna nooit voor kwam, hadden gemist. Dit is iets waarvoor men naar het parlement zou komen. Niet de normale gang van zaken, maar het incident zorgde voor interesse bij het volk. Het waren sensatiezoekers.

Het Volk, een socialistisch dagblad, publiceerde ook het verhaal van het incident. De krant was zeer kritisch op wat de kapitalisten deden in het parlement, deze hadden het gevoel dat zij de baas van het land en dus van het parlement waren. Dit was echter te verwachten van een krant met een socialistische inslag. Nierstrasz had opgeschreven wat de meest kapitalisten in het land dachten. Hij was er de juiste man voor, hij was immers zelf een van de kapitalisten. Hij las het, ‘ongevoelig voor hagelbuien van interrupties’, zo goed als voor.¹⁸⁶ Nierstrasz wilde zijn verhaal, dat hij had opgeschreven, voorlezen. Ook in deze krant werd een onderscheid gemaakt tussen een opgeschreven rede en een uit het hoofd gesproken. ‘Maar onverstoord las de heer Nierstrasz zijn opgeschreven, en dus in koele bloede geprepareerde redevoering tot het einde.’¹⁸⁷ Hij had dus nagedacht over zijn redevoering en wilde het parlement en zijn leden beledigen. Ook hier werd een opgeschreven, beledigende rede erger gevonden dan een uit het hoofd gesproken.

Nierstrasz was volgens de krant verbitterd over het feit dat het parlement niet precies deed wat hij het belangrijkste vond.

‘Al de verbeterde woede van den grooten zakenman, omdat niet alles in maatschappij en staat danst naar zijn pijpen, kwam er in tot uiting; en zoo ver had de heer Nierstrasz zich door zijn haat laten meeslepen dat hij tot de slotsom kwam.’¹⁸⁸

Hij had zich in zijn haat voor het parlement laten meeslepen om de uitspraken te doen, maar de agitatie was niet spontaan, de rede was immers opgeschreven. Uit de rede kwam volgens de krant naar voren hoe Nierstrasz en zijn medeleden over de democratie dachten.

De krant stipte de woede van Troelstra slechts aan in het artikel, hierover vormde ze geen mening. Dit was wel te verwachten van de krant die dezelfde politieke kleur had als Troelstra. Ook stipte ze kort aan dat Troelstra de volgende dag niet aanwezig was in de

¹⁸⁵ ‘Van ons parlement’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 17-11-1916, tweede blad.

¹⁸⁶ ‘De Kamer in opstand’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 17-11-1916, 1.

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ Ibidem.

Kamer, maar dat zijn gezondheid geen blijvende schade had overgehouden aan het incident.¹⁸⁹

In de krant van 18 november schreef men over de excuses van Nierstrasz. Het feit dat hij ook geld kreeg om in een commissie te zitten was weinig overtuigend. De krant liet zien dat de kapitalisten zelf wel geld mochten verdienen in het parlement maar het volk niet.¹⁹⁰

De krant *De Standaard*, de krant van de antirevolutionairen, schreef ook over het incident. Het stuk begon met een beschrijving van de normale situatie in de Kamer.

‘Het gaat in ons parlementaire leven over het algemeen heel rustig, kalm en waardig toe. Ook als de leden eens even uit den brand springen, komt alles weer heel gauw terecht en blijft er weinig spoor over van de buitensporigheden, welke men zich veroorloofd heeft.’¹⁹¹

In de Kamer was het dus normaal rustig en als dit niet zo was dan was de drukte zo weer voorbij. Het was de vorige dag anders. Plotseling kwam er onweer opzetten. De krant besprak de gehele vergadering op dezelfde manier als de andere kranten. Na de toespraak van Nierstrasz, gingen verschillende Kamerleden tegen hem tekeer. Troelstra was zeer boos, de krant schreef zelfs dat hij bijna een ongeluk kreeg van zijn boosheid. De krant gaf de intensiteit van de woede van Troelstra weer. Troelstra was in de schorsing van de vergadering naar huis gegaan. De krant schreef dat zij hoopte dat Troelstra niets had over gehouden aan de uitbarsting. Ze veroordeelde echter de woede van Troelstra niet.

Toen de minister de verontschuldiging van Nierstrasz in ontvangst nam, nam hij het op voor de Kamer. Hiervoor kreeg hij een bemoedigend applaus van de Kamerleden.

‘De minister kreeg een bedankje- in den vorm van bravo’ tje- voor deze woorden, welke voor de Kamer geen alledaagse kost zijn: de Kamer wordt niet vaak zoo in de hoogte gestoken.’¹⁹²

Ook waardering werd niet vaak getoond. Maar de woorden van de minister werden goed ontvangen na de beledigingen van Nierstrasz de dag ervoor.

¹⁸⁹ ‘Na het incident’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 17-11-1916, 2.

¹⁹⁰ ‘Het Parlement’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 18-11-1916, 1.

¹⁹¹ ‘Kameroverzicht’, *De Standaard*, 17-11-1916, 1.

¹⁹² ‘Kameroverzicht’, *De Standaard*, 18-11-1916, 5.

Deze krant begon over de drift van Nierstrasz. Hoe kwam het dat zijn drift niet werd vergeven, maar als de sociaaldemocraten uit hun slof schoten het wel werd vergeven? Dit was zo omdat de toespraak van Nierstrasz doordacht was en wat de sociaaldemocraten zeiden uit hartstocht werd geboren. Bij Troelstra werd de spontaniteit van de woede als excuus gebruikt. Toch vond de krant ook de woede van de sociaaldemocraten ongemanierd.¹⁹³

Deelconclusie

In de verschillende kranten kwam naar voren dat de woede van de Kamerleden gerechtvaardigd was door de toespraak die Nierstrasz hield. Deze had de woorden, die door sommige kranten als hatelijk werden omschreven, eerder opgeschreven en voorbereid. Dit werd erger gevonden dan de spontane woede van de Kamerleden. Er is zelfs weinig commentaar op de uitbarsting van Troelstra, hoewel de meeste kranten de uitbarsting wel benoemden.

Ook bij dit incident was er veel interesse van het publiek voor de Tweede Kamer. De tribunes zaten de dag na het incident vol, men hoopte op een herhaling van de gebeurtenissen van de vorige vergadering.

De Kamerleden vonden de rede van Nierstrasz niet kunnen, hij probeerde met een rustig voorgelezen toespraak de Kamer op een gevoelige plek te raken. Hij bracht een beledigende rede op een kalme en voorbereide manier en dit vonden de Kamerleden niet door de beugel kunnen. Dit paste niet bij het karakter van de Kamer.

Troelstra's woede kwam spontaan opzetten als reactie op de rede van Nierstrasz en werd op deze manier geëxcuseerd. Troelstra kwam op voor zijn politieke ideeën en zijn achterban. De spontane woede van Troelstra, wat ook niet normaal was in de Kamer, werd als minder belangrijk gezien dan de rede van Nierstrasz. Hier werd emotie dus op de achtergrond gesteld.

¹⁹³ 'Kameroverzicht', *De Standaard*, 18-11-1916, 5.

Hoofdstuk 5: Vergissing van Troelstra

Op 9 september 1918 trad het kabinet Ruijs de Beerenbrouck aan en verving daarmee het kabinet Cort van der Linden. Het nieuwe kabinet stond onder leiding van de katholieke Charles Ruijs de Beerenbrouck. Het bestond uit centrumrechtse partijen, ARP, CHU en de katholieken. Om een meerderheid te hebben moesten er wel wat kleine partijen meeregeren. In de oppositie zaten de SDAP, met Troelstra als leider, en de verschillende liberale partijen. Daarnaast waren er nog een aantal kleine partijen.¹⁹⁴ De liberaal D. Fock was in deze tijd de voorzitter van de Tweede Kamer. Hij stond bekend om zijn strenge optreden. Zo hield hij de communisten en links-socialistische afgevaardigden in bedwang.¹⁹⁵ Op 12 november 1918 sprak Troelstra in de Kamer over de rol van de regering. Hij meende dat de regering niet meer de juiste volksvertegenwoordiging was, hoewel de regering nog maar net was aangetreden.

Door de ontwikkelingen in Europa aan het einde van 1918 werd de roep om verandering bij de sociaaldemocraten groter. Er was chaos in Nederland. Dit kwam vooral door de voedselschaarste. Er waren relletjes in de Nederlandse legerplaats De Harskamp door de slechte economische situatie.¹⁹⁶ Daarnaast zorgde de vlucht van de Duitse keizer en het einde van de Eerste Wereldoorlog voor spanningen.¹⁹⁷ In Europa was een revolutionaire sfeer, er waren in Rusland en Duitsland al revoluties geweest. In 1917 was in Rusland de revolutie geslaagd. In Duitsland was op 9 november 1918 de revolutie net begonnen.¹⁹⁸ Er werd door verschillende sociaaldemocraten gesproken over de mogelijkheid tot een revolutie in Nederland. Toch twijfelden de Kamerleden van de SDAP over een revolutie.¹⁹⁹ Op 5 november 1918 hield Troelstra een rede in de Kamer, die geen revolutionaire toon had maar hij eiste wel ontslag van een legerleider. Hij sprak in deze toespraak juist over hoe de Nederlandse arbeiders geen gewelddadige revolutie wilden. Hij gaf zelfs aan dat hij zijn vertrouwen in de regering nog niet was verloren.²⁰⁰

Maar er veranderde iets in de week van 5 tot 12 november. Op 10 november presenteerde de sociaaldemocraten in Nederland hun eisen. Ook hier werd niet gesproken over een revolutie. Leidende SDAP leden, zoals J. H. A. Schaper en W. H. Vliegen, wilden geen revolutie. Troelstra beloofde geen onbezonnen dingen te doen. In Duitsland was

¹⁹⁴ <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x0h/verkiezingen_1918> 30-06-2015.

¹⁹⁵ <http://www.parlement.com/id/vg09ll0p2syx/d_dirk_fock> 30-06-2015.

¹⁹⁶ Cramer, *Wandelingen door de Handelingen*, 140.

¹⁹⁷ <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x0g/kabinet_ruijs_de_beerenbrouck_i_1918> 30-06-2015. H.J. Scheffer, *November 1918. Journaal van een revolutie die niet doorging* (Amsterdam 1968) 17-20.

¹⁹⁸ J. Wijne, *De 'vergissing' van Troelstra* (Hilversum 1999) 7-8. Scheffer, *November 1918*, 44.

¹⁹⁹ <http://www.parlement.com/id/vhzpckjlgvz9/de_vergissing_van_troelstra_1918> 30-06-2015. Scheffer, *November 1918*, 27-30.

²⁰⁰ D. Hans, *Troelstra en de revolutie* (Den Haag 1920) 3-4.

inmiddels de revolutie begonnen. Op 11 november, een dag voor zijn rede in het parlement, maar ook een dag na zijn belofte om niets onbezonnen te doen, sprak Troelstra tijdens een vergadering in Rotterdam. Hier liet hij voor het eerst een revolutionair geluid horen. Het proletariaat was volgens hem klaar om de macht over te nemen. Op 12 november vergat Troelstra al zijn toezeggingen en kondigde zelf, zonder medeweten van de partij, de revolutie aan. Volgens hem waren de sociaaldemocraten klaar om de macht zonder geweld te grijpen. De SDAP nam al snel afstand van het standpunt van Troelstra. Dit alles gebeurde tijdens een vergadering over de militaire situatie op 12 november 1918.²⁰¹

Handelingen

In de *Handelingen* van 12 november 1918 staat de toespraak van Troelstra in zijn geheel afgedrukt. Troelstra vond dat de regering geen recht meer had op de macht. De meerderheid stond niet meer achter de regering. Volgens J.B. Bomans, een katholiek, was dit een bewuste leugen. Hierop reageerde de voorzitter dat deze woorden niet werden gebezigd in de Kamer. Na de interruptie van de voorzitter gaf Bomans commentaar op de woorden van Troelstra, deze zou zich als een ongekroonde koning hebben gedragen.²⁰²

Hoewel men in de vergadering van 13 november 1918 veel sprak over de inhoudelijke kwestie van de uitgeroepen revolutie, sprak men niet veel over het handelen van Troelstra. De Kamerleden vonden het belangrijker om de inhoud van Troelstra's rede te bespreken, dan Troelstra te bekritisieren of te roemen.²⁰³

In de vergadering van 14 november ging men door op hetzelfde onderwerp. Hier sprak men voor het eerst over het handelen van Troelstra. D.J. de Geer, CHU Kamerlid, zei dat Troelstra geen eenduidige lijn had uitgezet in zijn rede. Troelstra maakte zichzelf wijs dat hij een eenduidige rede hield.²⁰⁴ Verder zei De Geer niets meer over Troelstra. Omdat men sprak over een niet eenduidige rede, kan men denken aan verwarring van de spreker of in ieder geval aan een niet van te voren uitgedachte rede. A.C. Visser van IJzerendoorn, van de bond van Vrije Liberalen, zei in dezelfde vergadering dat hij dacht dat Troelstra willens en wetens had gezegd wat hij had gezegd. En zelfs als het niet bewust was gezegd, dan nog moest Troelstra de verantwoordelijkheid nemen. Want deze ondoordachte handeling zou alleen een

²⁰¹ <http://www.parlement.com/id/vhzpckjlgvz9/de_vergissing_van_troelstra_1918> 30-06-2015. Scheffers, *November 1918*, 110-116. Hagen, *Politicus uit hartstocht*, 658-662.

²⁰² *Handelingen tweede kamer*, 12-11-1918, 1-22.

²⁰³ *Handelingen tweede kamer*, 13-11-1918.

²⁰⁴ *Handelingen tweede kamer*, 14-11-1918, 3.

klein kind niet kwalijk worden genomen, maar een man van zijn positie wel.²⁰⁵ Men nam het Troelstra dus wel degelijk kwalijk dat hij de revolutie had uitgeroepen, al zou hij dit in een geïmproviseerde rede hebben gedaan.

H.C. Dresselhuys, liberale voorman, zei in diezelfde vergadering het volgende:

‘Ik hoop daarom dat de heer Troelstra weer terug zal keeren tot, [...],
 “normale toestanden”, normale toestanden, waarin hij niet meer alleen
 zijn overprikkeld gevoel laat spreken, maar ook zakelijke argumenten voor
 hem waarde hebben.’²⁰⁶

Hier besprak men dat Troelstra tijdens zijn rede zijn gevoel had laten spreken en dat hij zijn zakelijke kant weg had gelaten. Door deze opmerking van Dresselhuys werd het duidelijk dat Troelstra zijn rede met gevoel had uitgesproken en niet rustig had gesproken, zoals in de *Handelingen* van 12 november naar voren kwam. Troelstra werd geleid door zijn omgeving.

Op 14 november kwam Troelstra ook nog met de mededeling dat hij nooit had gesproken over een staatsgreep. De andere Kamerleden vonden dat Troelstra hiermee terugkrabbelde en zelf zijn vergissing had ingezien. De opmerking van Troelstra werd met rumoer van de gereserveerde tribune ontvangen. Hier zat meestal de pers.²⁰⁷

De dag erna was Troelstra niet bij de vergadering aanwezig en probeerde Schaper de schade voor de SDAP te verkleinen. Hij ruimde de troep van Troelstra op. Schaper sprak over de improvisatie van Troelstra op 12 november. Normaal had deze veel aantekeningen bij zich en ditmaal had hij dat niet.²⁰⁸ Hier werd het spreken vanuit je gevoel als excuus gebruikt voor de politieke boodschap. Dit werd echter door de Kamer niet geaccepteerd. Zij vonden dat Troelstra zijn verantwoordelijkheid moest nemen.

In de vergadering van 19 november zei men dat de partijleden op 12 november, na de rede van Troelstra, een applaus lieten horen.²⁰⁹ Het leek alsof de partij instemde met de toespraak. Op 21 november werd voor de laatste keer gesproken over de revolutiepoging van Troelstra en sprak men nogmaals over de bravo's van zijn partijleden.²¹⁰

²⁰⁵ *Handelingen Tweede Kamer*, 14-11-1918, 7.

²⁰⁶ *Ibidem*, 20.

²⁰⁷ *Ibidem*, 20.

²⁰⁸ *Handelingen Tweede Kamer*, 15-11-1918, 12.

²⁰⁹ *Handelingen Tweede Kamer*, 19-11-1918, 7.

²¹⁰ *Handelingen Tweede Kamer*, 20-11-1918, 19.

Kranten

Het *Algemeen Handelsblad*, een liberale krant, van 13 november 1918 schreef over de vergadering van 12 november. Hierin kwam al iets meer de opwinding in het parlement naar voren, zo stond er een paar keer dat er sprake was van rumoer in de Kamer. Ook stond er dat de socialisten een paar keer applaudisseerden. Na het laatste applaus van de socialisten was de herrie in de Kamer zo hard, dat de voorzitter moest hameren om het stil te krijgen.²¹¹

In de krant van 14 november schreef men over de vergadering van de dag ervoor. Toen D. J. Wijnkoop, Sociaal Democratische Partij, aan het woord kwam, had deze hatelijk gezegd dat Troelstra nu bekneld stond tussen hem en de bourgeoisie.²¹² Deze haat kon zich hebben ontwikkeld omdat Troelstra geen kant koos in het parlement. Wilde hij een revolutie, zoals Wijnkoop, of wilde hij bij de bourgeoisie horen? Wijnkoop wilde dat Troelstra koos.

Pas in de krant van 15 november schreef men over ophef in de Tweede Kamer. Dit ging echter niet over de woede tijdens de oproep tot revolutie van Troelstra, maar over de woede tijdens het ontkennen van de oproep door Troelstra. Tijdens de rede van Dresselhuys sprak Troelstra uit dat hij het nooit over een staatsgreep had gehad.

‘Dat was de Kamer toch wat te machtig; er barstte een geroep van verontwaardiging los en den heer Weitkamp, anders waarlijk de gemoedelijkheid zelve, riep bleek van woede, den heer Troelstra toe:
“Lafaard!”²¹³

De Kamer was het niet eens met de verklaring van Troelstra, zij hadden immers allemaal gehoord hoe hij de revolutie had uitgeroepen. Nu was hij aan het terugkrabbelen. Zelfs de rustigste Kamerleden werden woedend. J. Weitkamp, CHU, was zelfs bleek van woede. Het was wel degelijk een kwalijke zaak als zelfs een man, die normaal de gemoedelijkheid zelve was, bleek van woede werd. Troelstra werd als lafaard bestempeld. Na de uitspraak van Troelstra ontstond er een rumoer op de tribune. Men riep naast ‘lafaard’ ‘schandelijk’.²¹⁴

De volgende dag besprak de krant de vergadering van 15 november. Hierin kwam de toespraak van Schaper naar voren, maar ook het rumoer dat zich tijdens deze rede voordeed. Men joelde en riep. Het rumoer werd zelf zo erg, dat de spreker niet meer hoorbaar was op de

²¹¹ ‘Staten-Generaal’, *Algemeen Handelsblad*, 13-11-1918, 6.

²¹² ‘Tweede Kamer’, *Algemeen Handelsblad*, 14-11-1918, 2.

²¹³ ‘Tweede Kamer’, *Algemeen Handelsblad*, 15-11-1918, 2.

²¹⁴ ‘Staten-Generaal’, *Algemeen Handelsblad*, 15-11-1918, 5.

publieke tribune. Het geluid moest wel heel hard zijn als de spreker niet meer te verstaan was. De voorzitter zei het volgende:

‘Als de heeren willen napraten moeten ze naar de koffiekamer gaan.’²¹⁵

De heren spraken zo hard dat de voorzitter er last van had. Hij kon de spreker niet meer verstaan. De toespraak van Schaper werd met veel rumoer in de Kamer ontvangen. Maar wat men zei en wie het zei had de krant niet opgeschreven. In de krant van 21 november kwam naar voren dat de Kamer stil was toen Troelstra zijn rede uitsprak. Na de rede van Troelstra klaptten zijn partijgenoten.²¹⁶

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, ook een krant met een liberale inslag, schreef eveneens over de revolutiepoging van Troelstra. De krant van 13 november 1918 noemde de redevoering van Troelstra sensationeel. Sommige dingen riep Troelstra met ernst. Het was geen rustige rede, want Troelstra sprak niet zomaar, hij riep zijn woorden.²¹⁷

Ook de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* schreef over het rumoer dat ontstond tijdens het ontkennen van de staatgreep.

‘Deze loochening van eigen standpunt, deze plotselinge draai, deze vrijmoedige speculatie op de vergeetachtigheid en suggestibiliteit van zijn auditorium wekte bij velen verbittering.’²¹⁸

Velen konden er niet over uit dat het onderwerp, waar de vergadering al dagen over ging, zomaar aan de kant geschoven werd alsof het niet had bestaan. Sommige schreeuwden ‘schande’ en een Kamerlid balde zelfs zijn vuist van woede.²¹⁹ Hoewel het uitroepen van de revolutie had gezorgd voor weinig woedende of onthutste reacties en weinig niet inhoudelijk commentaar, zorgde het ontkennen van het uitroepen van de revolutie wel voor dit soort reacties.

In de krant van 16 november stond dat Troelstra niet aanwezig was in de vergadering van 15 november. Was hij ziek of had de ommekeer van zijn ideeën te veel van zijn kracht

²¹⁵ ‘Staten-Generaal’, *Algemeen Handelsblad*, 16-11-1918, 5.

²¹⁶ ‘Staten-Generaal’, *Algemeen Handelsblad*, 21-11-1918, 6.

²¹⁷ ‘Tweede Kamer’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 13-11-1918, 1.

²¹⁸ ‘Tweede Kamer’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 15-11-1918, 1.

²¹⁹ Ibidem.

gevergd?²²⁰ Troelstra had zijn rede van 12 november voor een kalme Kamer kunnen uitspreken, er was nauwelijks geïnterrumpeerd. De Kamerleden wisten maar al te goed waar Troelstra het over had en hoefden niets te vragen. Op 15 november moest Schaper de rede van Troelstra goedpraten. Hoewel Troelstra de rede volgens Schaper uit het hoofd uitsprak en daarom niet wist wat hij ging zeggen, ging dit er bij de andere Kamerleden niet in. Troelstra had immers een dag eerder hetzelfde gezegd op een bijeenkomst in Rotterdam. Mocht van een Kamerlid dat al 21 jaar in het vak zat niet worden verwacht dat deze geen ondoordachte dingen meer deed? Troelstra zou waarschijnlijk nooit meer zijn oude gezag in de Kamer terugkrijgen na zijn ondoordachte rede.²²¹

Een van de Kamerleden, Th. M. Ketelaar, een vrijzinnig democraat die al 30 jaar in de Kamer zat, vond het teleurstellend dat de partijgenoten van Troelstra heel geestdriftig juichten bij zo'n opwindende rede. Dit had hij nog niet eerder gezien.²²² De rede zelf werd misschien niet met veel bezieling uitgesproken, de inhoud moest zorgen voor enige opwindning. Na de rede van Troelstra was er sprake van veel enthousiasme.

‘De 21 politieke vrienden, [...], waren vol enthousiasme naar mr. Troelstra heengedrongen om hem de hand te drukken en geluk te wensen.’²²³

Ze waren zeer enthousiast over Troelstra's rede en waren het eens met zijn woorden, tenminste dit leek zo door hun reactie. Alle vrienden waren om Troelstra heen komen staan, er was dus zo'n enthousiasme dat de heren niet konden wachten met hun felicitaties.

De Telegraaf, een neutrale krant, beschreef de revolutiepoging van Troelstra ook. Er was een grote belangstelling voor de vergadering van 12 november. Er hing een grote spanning in de Kamer.

‘De Kamer laat een aspect zien als op de meest belangrijke dagen. De mensen puilen uit de loges, hangen over de tribunes. Ook de vergadering zelf is zeer druk bezocht. De meeste ministers zijn aanwezig. Alles schijnt te wachten op de aangekondigde speech van den heer Troelstra.’²²⁴

²²⁰ ‘Tweede Kamer’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 16-11-1918, 1.

²²¹ Ibidem.

²²² ‘Tweede Kamer’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 21-11-1918, 1.

²²³ Ibidem.

²²⁴ ‘De Tweede Kamer’, *De Telegraaf*, 13-11-1918, 2.

Het publiek had weer interesse in de parlementaire zaken nu er een revolutie op het programma stond en er emotie zou kunnen worden getoond. Ook meldde de krant dat Troelstra sommige woorden riep tijdens zijn rede, hij was dus niet geheel kalm.²²⁵

Ook de belangstelling voor de vergadering van 13 november was groot, het was zelfs nog groter dan de dag ervoor. ‘Er heerscht onder allen, [...], een nerveuze, onrustige stemming.’²²⁶ Tijdens deze vergadering werd er gelachen en werd de revolutie ontkracht.

De volgende dag ontkende Troelstra dat hij op een staatsgreep had aangedrongen.

‘Een oogenblik van zoo geweldige beroering als aan het slot van deze vergadering, hebben wij in de veertien jaren van onze parlementairen arbeid nog nooit medegemaakt.’²²⁷

De beroering was erger dan er in 14 jaren was geweest, het was zelfs erger dan het Nierstrasz-incident, dat was immers pas twee jaar geleden gebeurd. Er moet heel veel beroering zijn geweest op het einde van de vergadering. Tijdens de rede van Dresselhuys kwam Troelstra aan het woord.

‘Toen, eensklaps, stond de heer Troelstra in zijn bank. Hij zag bleek.

En riep uit: “Ik wil geen staatsgreep, [...]”’²²⁸

Troelstra was tijdens zijn interruptie zeer boos, hij zag bleek van woede. Hij zei dit pas aan het einde van de vergadering, terwijl er al meerdere dagen was vergaderd over zijn staatsgreep. Hij had het dus veel eerder kunnen zeggen, er was voor hem geen reden om boos te zijn op de Kamerleden. Het kan ook zijn dat Troelstra te zenuwachtig was om eerder iets te zeggen. Als hij het op het einde deed, kregen minder Kamerleden nog het woord. Troelstra riep dat hij geen staatsgreep wilde, hij zei dit niet. Er zat voor hem dus een soort van dwang achter.

Deze interruptie viel als een granaat in de Kamer, er kwamen zeer veel reacties op.²²⁹ Volgens de krant schoten de ministers uit hun stoelen en de Kamerleden kwamen samen rond Troelstra. Ook op de tribunes waren de mensen in rep en roer, de ontroering maakte zich van mensen meester. Er was veel verontwaardiging en er werd naar Troelstra ‘lafaard’

²²⁵ ‘De Tweede Kamer’, *De Telegraaf*, 13-11-1918, 2.

²²⁶ ‘De Tweede Kamer’, *De Telegraaf*, 14-11-1918, 1.

²²⁷ ‘Lafaard’, *De Telegraaf*, 15-11-1918, 1.

²²⁸ Ibidem.

²²⁹ Ibidem.

geschreeuwd.²³⁰ Troelstra had ingezien dat zijn revolutiepoging was mislukt en krabbelde terug. Hij legde de schuld bij de regering en het volk. Zij hadden een groter punt gemaakt van zijn rede dan hij had bedoeld.

De dag na zijn ontkenning was Troelstra afwezig en moest Schaper puinruimen. Schaper nam gemoedelijk alle kritiek in ontvangst, maar nam het tegelijkertijd ook op voor zijn partijleider. Dit werd echter niet goed ontvangen in de Kamer.

‘De meest bezadigde en rustige leden schoten als torpedo’s uit hun bankjes.

Wij zagen gebalde vuisten. Nu en dan vloog iemand op den heer Schaper los en siste hem iets in het gelaat.’²³¹

De Kamerleden lieten hun woede los op Schaper, terwijl ze eigenlijk woedend waren op Troelstra. De woede was zo groot dat de Kamerleden opvlogen van hun plaats.

Toen Schaper vertelde dat de rede van Troelstra geïmproviseerd was, begon het rumoer opnieuw. Troelstra had niets opgeschreven en moest improviseren, hij sprak vanuit zijn gevoel. Schaper zocht een verontschuldiging voor de rede van Troelstra. Volgens zijn tactiek was de rede eerder te vergeven als deze niet van te voren was bedacht. Er ontstond een ruzie in het parlement, er kwamen van alle kanten protesten. De voorzitter moest meerdere malen hameren voordat het rustig werd. Toch liet de vergadering Schaper niet uitpraten. Uiteindelijk zei de voorzitter dat men Schaper moest laten uitpraten, dit was geen manier van fatsoenlijk zaken doen. ‘Laat ons toonen een ernstig parlement te zijn.’ Het tonen van woede en elkaar niet laten uitpraten hoort volgens de voorzitter niet in de Kamer. Het rumoer was door de voorzitter echter niet te beteugelen.²³²

Het Volk, de krant van de arbeiderspartij, liet de revolutiepoging ook niet aan zich voorbij gaan. Zij beschreef de Kamerzitting van 12 november zoals het was gebeurd, ze maakte zelf geen toevoegingen. In de krant van 15 november beschreef *Het Volk* hoe de oproep tot revolutie was ontvangen en hoe er was omgegaan met de ontkenning van de staatsgreep. Troelstra had tegen Dresselhuys gezegd dat de Kamer zelf de waan had verzonnen dat hij met een revolutie dreigde. De Kamer had in angst gezeten en was razend, omdat bleek dat het niet nodig was geweest.

²³⁰ ‘Lafaard’, *De Telegraaf*, 15-11-1918, 1.

²³¹ ‘Mr. Troelstra af’, *De Telegraaf*, 16-11-1918, 1.

²³² ‘Een stormachtige Kamerzitting’, *De Telegraaf*, 16-11-1918, 1.

Ook *het Volk* had in de veronderstelling verkeerd dat Troelstra de revolutie had uitgeroepen. Maar zij gaf Troelstra niet de schuld, hij had immers alleen de sfeer die er in het land onder de arbeiders bestond uitgesproken. Als de regering zich niet aan de beloofde afspraken zou houden dan zou de revolutie alsnog ontstaan, maar niet vanuit Troelstra. De krant leek geheel achter Troelstra te staan.

Ook gaf de krant de vergadering van 14 november weer.²³³ Toen Schaper Troelstra's problemen aan het opruimen was liet de Kamer Schaper niet uitspreken.

‘Al wat zij konden, deden zij om hem op de knieën te krijgen: geen volzin kon hij ongestoord uitspreken: de voorzitter die anders met zoo nauwgezetten ijver waakt over het fatsoen van de Kamer, liet de tierende troep zijn gang gaan.’²³⁴

Het was zo rumoerig dat de voorzitter niet eens probeerde om het rumoer te bedwingen. Het fatsoen van de Kamer was zoek tijdens deze vergadering. Het was belangrijk om dit fatsoen te behouden en mensen te laten uitpraten. De heren die Schaper niet lieten uitpraten hadden de arbeiderspartij niet bozer kunnen maken.

Ook de katholieke krant, *De Tijd*, schreef over de situatie in de Kamer. Troelstra had zijn rede gehouden in de Kamer, maar het waren alleen maar lege ‘phrases’.²³⁵ De enige reden voor de rede was de machtshonger van Troelstra.²³⁶

Het was een historische dag in het parlement, er waren heel veel geïnteresseerde mensen, die allemaal een plaatsje wilden bemachtigen op de tribunes. Deze zaten dan ook stampvol. Ook was er meer pers dan normaal. Iedereen wachtte met ernst op zijn gezicht op de rede van Troelstra. Aan het einde van de vergadering klaptten de partijgenoten van Troelstra voor diens rede. Maar de minister-president bleef kalm en rustig. ‘Uiterlijk onbewogen en vastberaden.’ Er was dus bij de minister-president geen angst of enige andere emotie zichtbaar.²³⁷

Hoewel Troelstra de revolutie had uitgeroepen en verklaarde dit zonder geweld te willen doen, zei hij in een ogenblik van enthousiasme dat hij zijn leven voor de revolutie zou geven. Troelstra sprak zichzelf tegen in zijn rede. Hij deed dit uit enthousiasme, hij had niet

²³³ ‘Het pistool op de borst?’, *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 15-11-1918, 1.

²³⁴ ‘Dagen van strijd’, *Het Volk: dagblad van de arbeiderspartij*, 16-11-1918, 1.

²³⁵ ‘Roomsche tegenweer’, *De Tijd: godsdienstig- staatkundig dagblad*, 13-11-1918, 5.

²³⁶ Ibidem.

²³⁷ ‘Van ons parlement’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 13-11-1918, 6.

van te voren zijn rede uitgeschreven.²³⁸ Toch valt te betwijfelen of hij niet wist wat hij ging zeggen.

De krant maakte gebruik van de berichtgeving van andere kranten om het beeld van het intrekken van de staatsgreep te schetsen. Toch besprak de krant ook in eigen woorden de vergadering zoals deze zich voltrok. Volgens de krant was het typisch dat de beraadslaging de laatste dagen was gegaan over of Troelstra wel een revolutie kon uitroepen. Ook het uitroepen van een revolutie, zonder dat je weet dat je steun hebt, is opvallend. Toch was er ook iets goeds aan de beraadslagingen, want de revolutie was al doodgepraat voor zij was begonnen. Men schreef nog het een en ander over het intrekken van de staatsgreep.

‘Werd ten slotte het debat mr. Troelstra te machtig? Wij weten het niet, maar wel waren wij er getuige van, dat onder de rede van den heer Dresselhuys de heer Troelstra heftig opstoot en uitriep: [...]’²³⁹

Troelstra was hier duidelijk boos, hij was het niet eens met wat er gezegd werd en liet dit dan ook weten. Het opvallende is echter dat de sprekers, die voor Dresselhuys spraken, hetzelfde zeiden, zij het in andere bewoordingen. Troelstra was bang voor de reacties en had daarom de mededeling voor zich uitgeschoven. Ook gaf de krant de reactie op de woorden van Troelstra weer. Sommige Kamerleden waren verbaasd, andere verontwaardigd. Toch was de intrekking volgens de krant een stap in de goede richting, misschien kon de revolutie toch nog gestopt worden en keerde Troelstra terug naar het land van orde.²⁴⁰ De orde die hoorde bij het Nederlandse parlement en die ervoor zorgde dat de democratie zijn werk kon doen.

De dag erna moest Schaper de aftocht blazen. Het was een soort vergadering die niet vaak voor kwam.

‘Sinds de nieuwe Kamer bijeen is, hebben we al heel wat woeste tooneelen daar meegemaakt, maar de zitting van heden spant boven alles de kroon. Het regende interrupties, uitvallen van verontwaardiging en woestheid waren niet van de lucht en het eenige, wat nog ontbrak, was dat men handgemeen werd. Het scheelde trouwens niet veel.’²⁴¹

²³⁸ ‘revolutie’, *De Tijd: godsdienstig- staatkundig dagblad*, 14-11-1918, 1.

²³⁹ ‘Van ons Parlement’, *De Tijd: godsdienstig- staatkundig dagblad*, 15-11-1918, 6.

²⁴⁰ Ibidem.

²⁴¹ ‘Van ons Parlement’, *De Tijd: godsdienstig- staatkundig dagblad*, 16-11-1918, 5.

Het beeld werd steeds erger. Er was zoveel woede, dat het nog net niet op een gevecht was uitgedraaid. Volgens de krant was er door de socialisten op schandelijke wijze gespeeld met de democratie. De toespraak van Troelstra kon door Schaper niet worden goedgepraat. De sociaaldemocraten waren van hun voetstuk gevallen.

De revolutiepoging zag men als een toneelstukje, het leek alsof kinderen revolutietje hadden gespeeld. Omdat Troelstra van alle kanten werd aangevallen, blies hij de aftocht en moest Schaper de rotzooi van zijn leider opruimen.²⁴² Het begon met een siddering wekkende rede en eindigde met een interruptie.²⁴³ De toespraak van Troelstra zorgde er wel voor dat de Kamer ging nadenken over de eisen van de sociaaldemocraten en al snel kwamen er hervormingen.

De Standaard, krant van de antirevolutionairen, schreef ook een stuk over de revolutiepoging. De rede van Troelstra leek zeer veel op de rede die hij die maandag in Rotterdam had gehouden. Het enige verschil waren een aantal interrupties en een paar persoonlijke antwoorden. Het was vooral een langdradig betoog.²⁴⁴ De revolutiepoging van Troelstra was alleen maar een reactie op de situatie in Duitsland, hij wilde hetzelfde doen als de revolutionairen in dat land en volgde dan ook exact hetzelfde plan.²⁴⁵ Het probleem was alleen dat in Nederland een andere situatie bestond dan in Duitsland.

De ‘onbezonnen’ poging tot een revolutie was voorbij.²⁴⁶ Dat de poging onbezonnen werd genoemd, gaf aan dat het een ondoordachte poging was van Troelstra. Hij had er niet goed genoeg over nagedacht, hij had vanuit zijn gevoel gesproken. Hij had het gevoel gehad dat Nederland klaar was voor een revolutie.

Na constante kritiek op de revolutie kon Troelstra er niet meer tegen en riep uit dat hij nooit over een staatsgreep had gesproken. Troelstra toonde hierbij geen berouw en dat was een van de redenen dat de andere Kamerleden zo boos op hem waren. Twee dagen nadat hij een felle rede had gegeven, veranderde hij zijn positie. Hij maakte geen excuses, maar deed alsof anderen hem verkeerd hadden begrepen.²⁴⁷

De volgende dag schreef de krant dat de Kamer zijn opgebouwde spanning van de week ontladde via de bliksemafleider Schaper. Schaper was immers niet de schuldige, maar Troelstra. Deze was niet aanwezig en kon dus niet worden aangesproken. De krant wilde de

²⁴² ‘Revolutie begraven’, *De Tijd: godsdienstig- staatkundig dagblad*, 18-11-1918, 1.

²⁴³ ‘Nu de revolutie er is geweest’, *De Tijd: godsdienstig- staatkundig dagblad*, 18-11-1918, 1.

²⁴⁴ ‘Kameroverzicht’, *De Standaard*, 13-11-1918, 2.

²⁴⁵ ‘’t Land wordt wakker’, *De Standaard*, 15-11-1918, 1.

²⁴⁶ Ibidem.

²⁴⁷ Ibidem.

situatie in de Kamer niet als oneervol omschrijven, het was een natuurlijke reactie op de week.

‘ ’t Was eenvoudig allernatuurlijkst, dat aan ’t eind van deze spanningvolle parlementaire week het kamergebouw, neen, de Volksvertegenwoordiging van politieke elektriciteit zwaar geladen was en dat, nu alles teekende, dat het moment der ontlading kwam, het van alle zijde knetterende en rommelde en de interrupties als ononderbroken bliksemflitsen op het centrum der geleiding, op den bliksemafleider, [...], uitschoten.’²⁴⁸

Er was sprake van zeer veel lawaai, men vergeleek het met de donder. Er was constant sprake van rumoer, Schaper kon niet eens zijn zinnen afmaken. Het was wel meelijwekkend voor Schaper, die alles over zich heen kreeg. Waar was Troelstra? Hij was gewoon niet naar de vergadering gekomen. Schaper moest het gezicht van zijn leider redden. Hoewel Schaper misschien wel de meest gerespecteerde sociaaldemocraat was, kon hij niet op tegen de orkaan van geluid in de Kamer.²⁴⁹

Op 18 november kwam er tijdens de vergadering een bericht van Troelstra binnen dat hij die dag niet aanwezig zou zijn en de komende vergaderingen ook niet. Ook kwamen er tijdens deze vergadering bezwaren tegen de opmerking van Schaper, dat Troelstra de rede onvoorbereid had gehouden. Hoe kon de krant, *Het Volk*, de inhoud van de rede al weten als Troelstra dit zelf niet wist? Hij wist al dat hij een revolutionaire rede ging houden.²⁵⁰ Zijn gedrag en rede waren dan ook niet te verontschuldigen, zelfs niet als hij deze op het moment van spreken verzonnen had.

Deelconclusie

Alle kranten gaven een situatie vol spanning weer bij het intrekken van de revolutie en niet zozeer bij het uitroepen van de revolutie. Ook drong woede door in de vergadering waarbij Schaper Troelstra verdedigde. De rede van Troelstra werd niet op emotionele wijze uitgesproken, hoewel hij sommige dingen wel riep en er wel wat enthousiasme was. De oproep had een boodschap die kon zorgen voor onrust, hij riep immers de revolutie uit. Door de kranten werd bij dit incident in de Kamer niet gefocust op het normale zakelijke karakter

²⁴⁸ ‘Kameroverzicht’, *De Standaard*, 16-11-1918, 5.

²⁴⁹ Ibidem.

²⁵⁰ ‘Tweede Kamer’, *De Standaard*, 20-11-1918, 1.

van de Kamer. De woede van de andere Kamerleden werd zelfs begrepen en gerespecteerd. Troelstra had immers de regering omver willen werpen. Hij had de democratie niet gerespecteerd. Hier werd dus ook de spontane woede de Kamerleden niet kwalijk genomen, omdat deze volgde op een kwetsende of oproer oproepende toespraak.

Dat spontane emotie Kamerleden minder kwalijk werd genomen, komt naar voren door de verontschuldiging van Schaper dat Troelstra zijn rede niet had voorbereid en daarom niet wist wat hij ging zeggen. Hiermee probeerde hij Troelstra's gezicht te redden. De Kamerleden gingen hier echter niet in mee, Troelstra had immers de dag ervoor in Rotterdam al hetzelfde gezegd. Hij wist wat hij ging zeggen en hoewel hij het misschien niet had opgeschreven was de toespraak wel voorbereid.

Vooraf het ontkennen van het uitroepen van de revolutie zorgde voor woede in de Kamer. Waar had de Kamer het dan de laatste paar dagen over gehad? Troelstra had de beraadslagingen vertraagd door zijn toespraak en nu bleek dat hij geen revolutie wilde uitroepen. De Kamerleden zagen dit alleen als een uitvlucht om zijn excuses niet te hoeven aanbieden. Troelstra had gewoon zijn verontschuldiging moeten aanbieden en moeten aangeven dat hij de situatie in het land verkeerd had ingeschat.

Ook bij dit incident was er veel interesse van het volk. Deze was al aanwezig op de eerste dag, dus men wist al wat zou gaan gebeuren en wilde het rumoer niet missen. Het volk zag de Tweede Kamer als een soort theater. Ze kwamen naar de voorstelling van die dag kijken. Dus hoewel de Kamer niet gediend was van de rede van Troelstra en hem de beraadslaging vond traineren, vond het volk het interessant om het rumoer in de Kamer te zien.

Conclusie

Met de veranderingen in het politieke klimaat rond de eeuwwisseling, veranderde ook de samenstelling van de Kamer. Dit kwam vooral door de komst van de politieke partijen en de komst van mensen met een andere sociale achtergrond. In dit onderzoek is er gekeken naar vier incidenten in de Kamer en hoe deze pasten in het politieke klimaat. In deze conclusie zal er worden teruggekomen op de onderzoeksvraag: Hoe werd er in het veranderende politieke klimaat begin twintigste eeuw (1900-1920) aangekeken tegen emotie in de Tweede Kamer?

Met de komst van de politieke partijen en de uitbreiding van het kiesrecht veranderde de manier van debatteren in de Kamer. De besluiten in de Kamer werden niet alleen meer genomen door heren uit de elite. Er kwamen ook arbeiders in de Kamer. Deze maakten vooral deel uit van de SDAP. Het woordgebruik veranderde, steeds minder vaak zag men Latijnse teksten terugkomen in de redes. Hoewel het woordgebruik veranderde, werden sommige uitlatingen van Kamerleden niet getolereerd door de voorzitter. Zo werd Schaper op zijn vingers getikt, toen hij de Kamer beledigde.

Ondanks de verandering in de Kamer zag men deze nog altijd als een plaats waar het land werd bestuurd. Er was geen ruimte voor emotie, zoals duidelijk te zien was bij de Nacht van Staal. Woede mocht de beraadslagingen niet belemmeren. Dit kwam ook terug bij de Obstructie van Schaper, de meeste Kamerleden waren namelijk vooral geïrriteerd door Schaper omdat hij de beraadslaging traineerde. Er kon echter niets aan worden gedaan, omdat wat Schaper deed volgens het Reglement van Orde was toegestaan. Ook de uitroeping van de revolutie door Troelstra werd gezien als een belemmering van de beraadslaging, hij trok immers een paar dagen later de revolutie weer in. Gedurende deze dagen hadden de Kamerleden steeds gesproken over de revolutie en was de normale agenda aan de kant geschoven.

Naast het punt dat emotie de beraadslaging niet mocht belemmeren, werd er ook een onderscheid gemaakt tussen emotie over een onderwerp en emotie die de Kamerleden persoonlijk raakte. Zo werd de woede in de Nacht van Staal eerder vergeven dan die bij de Obstructie van Schaper, het Nierstrasz-incident en de Vergissing van Troelstra. Bij de Nacht van Staal ging het immers om woede over een politiek probleem, terwijl het bij de andere drie incidenten ging om emotie die werd gericht op de Kamerleden zelf. Nierstrasz beledigde de Kamerleden door ze zakkenvullers te noemen en Troelstra sprak het wantrouwen in de regering uit door de revolutie uit te roepen. Schaper werd woedend omdat hij geen repliek mocht geven en paste als politieke tactiek obstructie toe.

Ook wordt er een onderscheid gemaakt tussen van te voren geplande emotie en spontane emotie. Terwijl beide soorten emotie geen plaats hadden in de Kamer, werd er zwaarder getild aan een van te voren bedachte emotie. Zo beschouwden de kranten en Kamerleden de rede van Nierstrasz als een erger vergrijp dan de reactie van Troelstra hierop. Troelstra had namelijk niet van te voren nagedacht over wat hij zei en zijn woede werd hem vergeven. Nierstrasz had zijn gehele toespraak uitgeschreven en las deze voor. Hij werd in tegenstelling tot Troelstra verantwoordelijk gehouden voor zijn woorden. Ook bij de Obstructie van Schaper was dit onderscheid duidelijk zichtbaar. Toen Schaper vanuit zijn woede riep: ‘Smerige bende, smerige dompers’ was er veel kabaal, maar dit werd al snel vergeven en niemand in de Kamer sprak hier nog over. Maar de obstructie die hij later pleegde kwam op veel verzet te staan. Hij belemmerde bewust de beraadslaging, hij had de obstructie van te voren bedacht, het was een politieke zet. Dit werd hem zeer kwalijk genomen, de Kamer kon immers door Schaper niet gewoon verder met zijn dagelijkse bezigheden. Maar ook het weigeren van de repliek werd gezien als een vooropgezet plan. Dit werd de meerderheid van de Kamer kwalijk genomen. Als laatste is het onderscheid tussen spontane en van te voren bedachte emotie duidelijk te zien bij de Vergissing van Troelstra. Na het ontkrachten van de revolutie door Troelstra moest Schaper de problemen oplossen. Schaper probeerde dit door de sfeer in het land als excuus voor de rede van Troelstra te gebruiken. Troelstra had de rede uit zijn hoofd gesproken, hij had deze niet van te voren bedacht. Hij ging alleen maar af op de geluiden die hij in het land had gehoord. De Kamer vond dit excuus echter niet opgaan. Troelstra had immers de dag voor zijn rede in de Kamer dezelfde rede gehouden in Rotterdam. Troelstra wist dus precies wat hij ging zeggen, al had hij het niet geheel uitgeschreven. Hierdoor werd hij geheel verantwoordelijk gehouden voor zijn rede en werd hij hier ook op aangesproken. Het ergste was nog dat Troelstra deed alsof de Kamer hem fout had begrepen en hij niet gewoon zijn excuses wilde aanbieden voor zijn vergissing.

Uit alle vier de incidenten komt naar voren dat emotie in de Kamer op geen enkele manier als acceptabel werd gezien door de Kamerleden zelf. De zakelijke en rustige manier van doen in de normale beraadslagingen had de voorkeur. De Kamer was een plaats om de landsbelangen te behartigen en de eigen achterban te vertegenwoordigen. Het was geen plaats voor persoonlijke zaken en al helemaal niet om te vechten over triviale zaken. Hoewel de Kamerleden en de kranten vonden dat emotie geen plaats had in de Kamer, vond het volk de emotie juist interessant. Voor dit soort theater kwamen zij naar de Kamer, de normale gang van zaken werd als niet interessant beschouwd. Bij alle incidenten zat de tribune vol. Om het

volk te bereiken kon men beter kiezen voor een emotionele zitting, maar dit paste niet in het beeld van de Kamer.

In het veranderende klimaat van begin twintigste eeuw werd er nog altijd niet anders gekeken naar emotie in de politiek. Het hoorde er volgens de Kamerleden nog altijd niet thuis. Om te kunnen zeggen of emotie tegenwoordig thuis hoort in de politiek zal er onderzoek moeten worden gedaan naar recentere incidenten. Hiermee kan de ontwikkeling van het gebruik van emotie in de politiek worden onderzocht. Het zal interessant zijn om te weten of er tegenwoordig nog altijd een onderscheid wordt gemaakt tussen van te voren bedachte emotie en spontane emotie.

Literatuur en bronnen

Literatuur

- Aerts, R., ‘Emotie in de politiek. Over politieke stijlen in Nederland sinds 1848’ in: C.C. van Baalen e.a. (red.), *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2003. Emotie in de politiek*. (Den Haag 2003)12-24.
- Baalen, C.C. van, e.a. (red.), *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2003. Emotie in de politiek*. (Den Haag 2003).
- Berg, J. Th. J. van den en J. J. Vis, *De eerste honderdvijftig jaar, parlementaire geschiedenis van Nederland 1796-1946* (Amsterdam 2013).
- Bootsma, P. en C. Hoetink, *Over lijken, ontoelaatbaar taalgebruik in de Tweede Kamer* (Nijmegen 2006).
- Bovend’Eert, P.P.T., en H.R.B.M. Kummeling, *Het Nederlandse parlement* (Deventer 2010).
- Cramer, N., *Wandelingen door de Handelingen* (Den Haag 1974).
- Geertz, C., *The interpretation of cultures* (New York 1973).
- Gould, D., *Moving Politics: Emotion and ACT UP’s Fight Against AIDS* (Chicago, Ill. 2009).
- Häberlen, J.C. en Russell A. Spinney, ‘Introduction’ in: *Contemporary European History, Volume 23, Special Issue 04*, (2014).
- Hagen, P., *Politicus uit hartstocht, biografie van Pieter Jelles Troelstra* (Amsterdam 2010).
- Hans, D., *Troelstra en de revolutie* (Den Haag 1920).
- Elout, C.K., *De Heeren in Den Haag* (Amsterdam 1907).
- Kroese, R., *Een kwestie van politieke moraliteit. Politieke corruptieschandalen en goed bestuur in Nederland, 1848-1940* (Hilversum 2013).
- Manning, A.F., *De Nacht van Staal en wat nog duister bleef* (Nijmegen 1990).
- Oud, P.J., *Het jongste verleden, parlementaire geschiedenis van Nederland* (Assen 1968).
- Scheffer, H.J., *November 1918. Journaal van een revolutie die niet doorging* (Amsterdam 1968).
- Tames, I., *Oorlog voor onze gedachten. Oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat. 1914-1918* (Hilversum 2006).
- Tanja, E., *Goede Politiek. De parlementaire cultuur van de Tweede Kamer, 1886-1940* (Amsterdam 2010).

- Velde, H. te 'Spelers en Spelbrekers: de beschaving van de Tweede Kamer', *De negentiende eeuw* 30, 2006 afl. I (2006) 35-47.
- Velde, H. te, 'Het feest van de democratie in Nederland. De traditie van parlementaire vertegenwoordiging' in: C.C. Baalen e.a. (red) *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2008. Het feest van de democratie. Rituelen, symbolen en tradities* (Amsterdam 2008)11-26.
- Welderen Rengers, W.J. van, *Schets eener parlementaire geschiedenis van Nederland, deel 3* (Den Haag 1950).
- Wijne, J., *De 'vergissing' van Troelstra* (Hilversum 1999).

Bronnen

Websites:

- <<http://www.iisg.nl/troelstra/chronologie.php>> 20-12-2014.
- <http://www.parlement.com/id/vg091l0p2syx/d_dirk_fock> 30-06-2015.
- <http://www.parlement.com/id/vh2pckjlgvz9/de_vergissing_van_troelstra_1918> 30-06-2015.
- <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8ws4/kabinet_cort_van_der_linden_1913_1918> 30-06-2015.
- <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8ws7/kabinet_de_meester_1905_1908> 30-06-2015.
- <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8ws5/kabinet_heemskerk_1908_1913> 30-06-2015.
- <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x0g/kabinet_ruijs_de_beerenbrouck_i_1918> 30-06-2015.
- <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x0h/verkiezingen_1918> 30-06-2015.
- <http://www.parlement.com/id/vg091kz17ay5/w_k_f_p_frederik_graaf_van_bylandt>30-06-2015.

Handelingen:

Handelingen Tweede Kamer

Kranten:

- De Nieuwe Rotterdamsche Courant
- De Standaard
- De Telegraaf

- De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad
- Het Algemeen Handelsblad
- Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij